

İnsan Haklarına Duyarlı Bütçeleme Analizi: Türkiye Örneği¹

Gonca GÜNGÖR GÖKSU²

Özet

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesi için önem verilen sosyal bütçeleme uygulamalarından birisidir. Bu bütçeleme yaklaşımı bir bütçe tekniğinden ziyade, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların en hızlı ve en etkili bir şekilde karşılanması için devlet bütçelerinin nasıl hazırlanması konusunda yol gösteren bir uygulamadır. Bu çalışmada Türkiye’de merkezi yönetim bütçesi kapsamında insan hakları ile ilişkili bütçe kalemleri belirlenmiştir. İnsan hakları ile ilişkili bütçe kalemleri belirlenirken kamu hizmetleri, fonksiyonel sınıflandırmaya göre gruplandırılmıştır. Çalışmanın son bölümünde insan hakları ile ilişkili bütçe tahsislerinin ve kamu harcamalarının, Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen ve tüm üye ülkelerin uymak zorunda olduğu yükümlülükleri karşılayıp karşılamadığı araştırılmıştır. Çalışmanın zaman kısıdı 2006³ -2018 yılları arasındadır. 2006-2017 yıllarına ait veriler Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’nün resmi internet sitesinden, 2018 yılına ait veriler ise Muhasebat Genel Müdürlüğü’nün resmi internet sitesinden derlenmiştir. Çalışmanın amacı; insan hakları ile devlet bütçesi arasındaki ilişkiyi vurgulamak ve Türkiye’de insan haklarına duyarlı bir bütçeleme analizi yapmaktır.

Anahtar kelimeler: İnsan Hakları, İnsan Haklarına Duyarlı Bütçeleme Analizi, Türkiye

Jel Kodu: H61, H72, K38

Human Rights Budgeting Analysis: The Sample of Turkey

Abstract

Human rights budgeting is an application of social budgeting that places importance on improving the situations of disadvantaged citizens. Rather than a budget technique, this budgeting approach is an application that guides how state budgets should be designed to be provided the needs of individuals and society fastest and most effective. In this study, the budget items which are related to human rights are determined in the context of the central government budget in Turkey. While determining the relationship between human rights and budget items, public services have been grouped according to functional classification. In the last part of the study, it has been researched that whether the budget appropriations and expenditures related to human rights meet the obligations set by the United Nations, and which all member states must comply with. The time limit of the study is between 2006-2018 years. The data belonged to 2006-2017 years have been collected from the official websites of the General Directorate of Budget and Financial Planning (BUMKO), and the data belonged to the 2018 year have been collected from the official website of the General Directorate of Public Accounts. The study's aim is to highlight the relationship between human rights and state budget and to perform a human right budgeting analyze in Turkey.

Keywords: Human Rights, Human Rights Budgeting Analysis, Turkey

Jel Codes: H61, H72, K38

1. GİRİŞ

İnsan hakları, ırk, dil, din ayrımı olmaksızın tüm insanların yararlanacağı haklar (Gözler, 2017:60) olup, onurlu bir yaşam ile yakından ilişkilidir. Bireylerin onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan temel hak ve özgürlüklerden yoksun olması ise bireyleri

dezavantajlı konuma getiren ve arzu edilmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple devlet yöneticilerine temel hak ve özgürlüklerin sağlanması noktasında pek çok görev düşmektedir⁴. Çünkü vatandaşlar, devlet yöneticilerinden temel ihtiyaçlarını sağlamalarını, özellikle acil sağlık, temel eğitim,

¹ Bu çalışma 12-14 Eylül 2018 tarihlerinde Safranbolu’da düzenlenen Business & Organization Research Conference kapsamında özet olarak sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş tam metnidir.

² Araş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, SAKARYA

EMAIL: ggungor@sakarya.edu.tr **ORCID:** 0000-0003-0230-7391

³ “Kamu mali yönetim sistemimizi uluslararası standartlara uygun bir şekilde yapılandıran 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) 2006 yılından itibaren bütün maddeleriyle birlikte yürürlüğe girmiştir.” (TBMM, 2006). Bu sebeple 2006 yılı analizin başlangıç yılı olarak seçilmiştir.

⁴ Örneğin; 1982 Anayasasının 5. maddesine göre devletin temel amaç ve görevleri şöyle tanımlanmıştır: “Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”

barınma, korunma, gıda vb. alanlarda halkı desteklemelerini beklemektedirler.

Birleşmiş Milletler tarafından 1976 yılından itibaren uygulanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Uluslararası Sözleşmesi gereği, devletlerin uyması gereken bir takım yasal yükümlülükler belirlenmiştir. Bahsi geçen yükümlülükler arasında insan haklarına ayrılan kaynakların mümkün olduğunca en üst düzeyde kullanılması, sunulan hizmetlerde sürekli bir iyileştirme yapılması, mevcut durumunun ilerleyen dönemlerde kötüleşmesine izin verilmemesi ve asgari düzeyde de olsa temel hakların tüm vatandaşlara yönelik sağlanması yer almaktadır. Bu doğrultuda insan haklarına duyarlı bütçeleme olarak adlandırılan bir uygulama geliştirilmiştir.

Başlangıçta bir bütçe tekniği gibi algılansa da aslında bu yaklaşım sosyal bütçe uygulamalarından sadece birisidir. Sosyal bütçeleme uygulamaları; cinsiyete duyarlı bütçeleme, katılımcı bütçeleme, vatandaş odaklı bütçeleme, insan haklarına duyarlı bütçeleme ve çocuklara duyarlı bütçeleme olarak beş temel gruba ayrılmaktadır (Çiçek ve Dikmen, 2016: 137). Sosyal bütçe uygulamalarının ortak amacı ise bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumsal eşitliği sağlamaktır. Uygulamaların özünde evrensellik⁵, eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık olmak üzere beş ana insan hakları ilkesine dayanmaktadır. Günümüzde de giderek önemi artan bu uygulama ile devlet bütçeleri hazırlanırken toplumsal refahı arttırmak için ne gibi önlemlerin alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Çalışmada insan haklarına duyarlı bütçelemenin tamamlayıcı olan insan haklarına duyarlı bütçeleme analizi konusu incelenmiş ve Türkiye özelinde bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle teorik çerçeve açıklanmıştır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ise insan hakları ile ilişkili merkezi

yönetim bütçe ödeneklerinin ve harcamalarının analizi yapılmıştır. Çalışmada bütçe ödenek tahsisi analiz yöntemi ile bütçe harcamaları analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu sebeple öncelikle gerçekleşen bütçe harcamalarının bütçe ödeneklerini yüzde kaç düzeyinde karşıladığı araştırılmaktadır. Bir sonraki aşamada ise gerçekleşen harcamaların artış oranları incelenmektedir. Çalışmada veriler ulusal düzeyde bütçe analizi kapsamında kullanılmıştır. Zaman sınırlaması açısından değerlendirildiğinde, dinamik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda 2006-2018 yılları arasındaki 13 yıllık süreci içeren veriler üzerinden bir analiz yapılmaktadır. Çalışma hazırlanırken insan hakları ile devlet bütçesi arasındaki ilişkinin vurgulanması ve Türkiye’de kamusal kaynakların kullanımında insan haklarına duyarlı bütçeleme analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2. İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE GELİŞİMİ

İnsan hakları evrensel kabul gören temel bir değer olup, insana insan gibi muameleyi gerektirmektedir. İnsanlar arasında ayırım yapılmaksızın insan onuruyla bağdaşan şekilde davranmak ve bireylerin özgür ve eşit olduğu bilincinin tesis edilmesi insan hakları kavramının temelini oluşturmaktadır (Çoşkun, 2004:83). Örneğin; bazı ülkelerin teknolojik açıdan gelişmiş olması, onların diğer kültürlerden daha üstün olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü hiçbir kültür veya bölge diğer kültürlere veya bölgelere egemen değildir. İnsan hakları hareketi pozitif açıdan değerlendirildiğinde tüm kültürler eşittir (Mutua, 1995:657).

İnsan hakları, insan onuruyla ilişkilidir ve hakların kazanılmasında bu onurun tanınması ve saygı gösterilmesi gerekmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde devletler özgürce ve hiçbir zorlama olmaksızın, yeterli bir yaşam standardına, barınma imkânına, eğitim/sağlık hizmetlerinin sunulmasına, çocukların,

⁵ İnsan haklarının evrenselliği ile insanın evrensel olmasından dolayı insan haklarının da evrensel kabul edildiği ifade edilmektedir (Gözler, 2017:60).

kadınların ve azınlık kesiminin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının korunmasına yönelik bazı uluslararası yükümlülükler üstlenmiştir (FLAC, 2014:1). Çünkü insan hakları sadece şiddet biçimleriyle ilgili değildir (Wright, 2001:7). Haklar aynı zamanda geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu yasal haklar, bazı ilkeler kapsamında yönlendirilmelidir: (i) Haysiyet, (ii) Eşitlik, (iii) İnsan haklarının kullanılmasında ayrımcılık yapılmaması ve (iv) Bütçeleme sürecine dâhil edilmesi gereken siyasi tercihler ve yasal insan hakları yükümlülükleri konusunda toplum genelinde devam eden bir diyalogun sağlanmasıdır (FLAC, 2014:1).

İnsan hakları kavramı bilim insanları tarafından hukuki, felsefi, ahlaki⁶ vb. açılardan farklı şekillerde açıklanmaktadır. Örneğin; Kuçuradi (1996:49) insan haklarını “değerli bir varlık olan insan türünün sahip olduğu imkanları gerçekleştirilebilmek amacıyla ihtiyaç duyulan koşulları talep eden ilkeler” olarak tanımlamaktadır. O’na göre insanların sahip oldukları ek özellikler ya da imkanlar, insan onurunu ve insanın değerini belirlemektedir. Shue’ye (1996:30-37) göre ise insan hakları kısaca “varlığını sürdürme hakları” olarak ifade edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle; asgari geçimini temin edemeyenlere yönelik su, yeterli gıda, giyecek, barınma, acil sağlık ve temel eğitim hizmetlerinin karşılanması zorunluluğu bulunmaktadır (Şahin Taşgın, 2017:203-204).

Uluslararası anlaşmalar ve diğer yasal belgeler tarafından tanımlanan insan hakları; medeni ve siyasi hakların yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan oluşmaktadır. Bununla birlikte insan hakları işçi haklarını, yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkını, sosyal güvenlik hakkını ve yiyecek, barınma, giyim, eğitim ve sağlık haklarını içermektedir (Alston, 2004:32). Ayrıca haklar arasında hiyerarşi olmayıp, bir hakkın geliştirilmesi için diğer bir hak bastırılamaz (UNDP, 2015:8).

Levin tarafından hazırlanan ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından basılan “İnsan Hakları Sorular & Cevaplar” isimli çalışmaya göre insan hakları kavramının iki temel anlamı vardır. Birincisi, içsel ve devredilemez olan haklardır. Bunlar her insanın, insanlığından türetilen ahlaki haklardır ve her insanın onurunu sağlamayı amaçlamaktadır. İnsan haklarının ikinci anlamı ise hem ulusal hem de uluslararası toplumların yasa oluşturma süreçlerine göre belirlenen yasal haklardır. Bu hakların temeli yönetilenin rızasına dayanmaktadır (Levin, 1987:11). Gözler tarafından hazırlanan çalışmada ise literatürde yer alan insan hakları kavramları aşağıda sunulmuştur. O’na göre insan hakları: (i) İnsanların sahip olduğu hürriyetlerdir. (ii) İnsan hakları veya insan hürriyetleri, insanların sahip olduğu serbest hareket etme güçleridir (Gözler, 2017:58-59).

1993 yılında Viyana’da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı’na katılan tüm hükümetler tarafından oybirliğiyle yeniden benimsenen Birleşmiş Milletler doktrini şudur: “Tüm insan hakları evrensel, bölünemez ve birbirine bağımlı ve birbiriyle ilişkilidir. Uluslararası toplum, insan haklarına küresel olarak adil ve eşit bir şekilde, aynı temelde ve aynı önemle yaklaşmalıdır. Ulusal ve bölgesel özelliklerin ve çeşitli tarihi, kültürel ve dini geçmişlerin önemi göz önünde bulundurulmakla birlikte, siyasi, ekonomik ve kültürel sistemlerinden bağımsız olarak tüm insan haklarını ve temel özgürlükleri teşvik etmek ve korumak devletlerin görevidir.” (Viyana Beyannamesi ve Eylem Programı, 1993:5. madde).

İnsan hakları, insanlıkla yaşıttır (Bayramoğlu, 2004:131). Ancak insan hakları, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmanın sağlanması ve şiddetin önlenmesi için bir araç olarak tanımlanmıştır. İnsan hakları, Avrupa Sözleşmesi’nin giriş bölümünde “dünyada adaletin ve barışın temeli”

⁶ İnsan hakları kavramı, sadece hukuken değil, aynı zamanda ahlaki ve felsefi ilkeler doğrultusunda tanınması istenilen hakları kapsamaktadır (Gözler, 2017:61).

ve “etkili siyasi demokrasiye” dayalı olarak devletlerarasında birlik oluşumu olarak adlandırılmaktadır (Wright, 2001:160). Böylece barışı ve güvenliği yeniden tesis etmek için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterecek örgütlerin kurulma süreci hızlanmıştır. Uluslararası insan hakları hukuku da yargı yetkisi altındaki tüm insanların haklarını korumak için devletlere yasal zorunluluklar getirerek, insan insanının bütünlüğünü ve haysiyetini korumak amacıyla gelişmiştir (UNDP, 2015:8). İnsan hakları ilk olarak 1945'te Birleşmiş Milletler Şartı ve 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi altında uluslararası hukukun önemli bir parçası haline gelmiştir (Wright, 2001:13).

Hakların sağlanması ve sürekliliği amacıyla kabul edilen önemli hukuki metinlerden bazıları; 1978 tarihli *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*, 1948 tarihli *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen 1950 tarihli *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 1966 tarihli *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, 1969 tarihli *Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi*'dir (Gözler, 2017:62). İnsan haklarının sağlanması hususunda Birleşmiş Milletler tarafından 1966 yılında kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* ise günümüzde 193 üye ülke tarafından imzalanmıştır. Sözleşme kapsamında çalışma koşulları, sosyal güvenlik imkanları, eşit yaşam standartları, eğitim ile sağlık hizmetleri, fiziksel ve ruhsal açıdan en yüksek sağlık standartlarına erişebilme imkanları tanımlanmıştır (Fundar, 2004:20).

İnsan haklarına yönelik Birleşmiş Milletler nezdinde imzalanan diğer sözleşmeler ise 1948

tarihli *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, 1951 tarihli *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme*, 1966 tarihli *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*, 1979 tarihli *Kadına Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*, 1984 tarihli *İşkence ve Diğer Zalimane Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*, 1989 tarihli *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, 1965 tarihli *Irksal Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*, 1993 tarihli *Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri* ve 2006 tarihli *Engelli Hakları Sözleşmesi*'dir. Devletlerin tüm bu antlaşmalarda tanınan haklara ilişkin yükümlülükleri üç temel kategoriye ayrılmaktadır: Saygı yükümlülüğü, koruma yükümlülüğü ve yerine getirme yükümlülüğüdür (UNDP, 2015:8).

Tarihi süreç incelendiğinde, 1700'lü yılların son döneminde ileri sürülen sosyal haklar doktrini, herkesin insan onuruna yaraşan minimum bir yaşam sürdürebilmesi için devletin çalışma hakkı, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, öğrenim hakkı, konut hakkı vb. sosyal nitelikli haklara sahip olması gerektiğini benimsemiştir. Böylece devletler, onurlu bir yaşam için gerekli önlemleri almalı ve her vatandaşın haklardan eşit şekilde yararlanması amacıyla mevcut engelleri ortadan kaldırmalıdır (Gözler, 2017:102).⁷ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise etkisini giderek arttıran Keynesyen ekonomi politikaları ile refah devleti⁸, büyüme ve genişleme dönemine girmiştir. Böylece bir taraftan tam istihdamın gerçekleşmesi, diğer taraftan da kapsamlı sosyal güvenlik uygulamaları sonucu refah devletinin en önemli amaçlarından biri olarak yoksulluğun önlenmesi kabul edilmiştir. Yine bu dönemde sosyal hizmetler önemini arttırmış

⁷ Birinci Dünya Savaşı sonunda kimi ülkelerde anayasal düzenlemeler ile sosyal haklar tanınsa da daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal hakların uygulanmaya başlandığı söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra istisnasız tüm anayasalarda sosyal haklara yer verilmiştir (Gözler, 2017:103). Bu durum da refah devleti fikrinin zirve yaptığı dönemlerde sosyal haklara daha fazla önem verildiğini açıkça göstermektedir.

⁸ Refah devleti (welfare state) ya da Türkçe' de kullanılan ifadeyle sosyal devlet kavramı, emeğin metalaşmasının sınırlandırıcı ve

piyasanın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırmayı amaçlayan bir rejim olup, ekonomik ve sosyal yaşamı düzenleyen bir takım önlemleri içermekte ve yoksulluğu azaltan sonuçları kapsamaktadır (Şahin Taşgın, 2017:37). Böylece sosyal ihtiyaçları karşılayan, bireylerin yaşam kalitesini yükselten, piyasanın olumsuz etkilerini sınırlandıran, eşitlikçi ve evrensel bir yaklaşımı benimseyen devlet sorumluluğunu ön plana çıkartan bir anlayış söz konusudur (Şahin Taşgın, 2017:80).

ve yoksullar ile korunmaya muhtaç diğer bireylerin (yaşlı, özürlü, çocuk, kronik sağlık sorunları yaşayanların vb.) insanca onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için insan hakları temelinde, kamusal hizmetlerin sağlanması hedeflenmiştir (Şahin Taşgın, 2017:122-124).

Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratikleşme, yerinden yönetim ve yönetimde iyileştirme kavramları değer kazanmıştır. Böylece insan hakları ile ilgili politikalar, makroekonomik düzeyde etkisini daha fazla göstermeye başlamıştır (Hentschel ve Rebhan, 2008:2). Örneğin; Soğuk Savaş sonrası 1990'lı yılların ortalarında Birleşmiş Milletler sistemi içinde UNICEF çocuk ve kadın haklarını güvence altına almak amacıyla Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin benimsenmesinde öncülük etmiştir (Alston, 2004:9).

2.1 İnsan Haklarına Duyarlı Bütçelemenin Teorik Çerçevesi

18. Yüzyıl sonlarından itibaren kamusal finansman, insan haklarının yükselen sesi olma görevi üstlenmiştir (O'Connell, 2013:119). Toplumsal sosyal faydayı maksimum düzeye çıkartmak için kamusal kaynakları doğru bir şekilde kullanmak devletler için önemli bir görevdir (FLAC, 2014:3). Çünkü sivil ve politik hakların devletler tarafından ihlali, sosyal gruplar arasında artan sosyo-ekonomik eşitsizlikler anlamına gelmektedir (Manion ve diğerleri, 2017:2). Devlet, kabul gören insan hakları yaklaşımına göre hakları ihmal etmemekle beraber, örgüt veya bireylerin insan haklarının ihlal yapmasını engellemekle de yükümlüdürler (Bilgen, 2004:73). Çünkü her zaman, her koşul altında bütün insanların eşit olduklarını sağlamak devletlerin asli görevlerindedir.

2000'li yılların başında Birleşmiş Milletler tarafından insan haklarının sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Binyıl Kalkınma Hedefleri isimli yeni bir girişim başlatılmıştır. Bu kapsamda sekiz temel hedefin Birleşmiş Milletlere üye ülkeler tarafından sağlanması amaçlanmaktadır (UNDP, 2015:10). 2002

yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, binyıl insan hakları hedeflerine ulaşmak için stratejileri ile Binyıl Kalkınma Hedeflerinin birbirini pekiştirdiğini ve tamamladığını hazırladığı bildirmişler. Böylece Binyıl Kalkınma Hedeflerine erişim stratejilerinin insan hakları çerçevesinde faaliyet gösterdiğine vurgu yapılmıştır. Hedefler hem madde hem de süreç açısından insan haklarına sıkı sıkıya bağlıdır (Alston, 2004:7). Çünkü insan hakları ve Binyıl Kalkınma Hedefleri, insan refahını teşvik etmek ve tüm insanların doğuştan gelen onurunu korumak gibi nihai hedefleri içermektedir (UNDP, 2015:10). Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, evrensel açıdan ilköğretim hizmetini sağlamak, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınları güçlendirmek, çocuk ölümlerini azaltmak, anne sağlığını iyileştirmek, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirmek yer almaktadır (UNDP, 2015:10).

İnsan hakları ile devlet bütçesi arasındaki ilişki araştırılırken iki süreci göz önünde bulundurmak gereklidir. Öncelikle insan haklarına duyarlı bütçelemenin kapsamı ve niçin önemli olduğu bilinmelidir. İnsan haklarına duyarlı bütçeleme; devlet bütçesinin insan hakları standartlarına ve insan hakları yükümlülüklerine duyarlı olarak hazırlanması ve uygulanmasıdır. Diğer bir ifadeyle; insan haklarının sağlanması için tasarlanmış bir bütçe amaçlanmaktadır (Blyberg, 2015:4). Bu bütçeleme kapsamında kamu kaynaklarının hem sosyo-ekonomik hem de sosyo-kültürel olarak sınıflandırılması hedeflenmektedir. Böylece temel hizmetlerden faydalanamayan vatandaşlara yönelik bütçe tahsisleri sağlanmaktadır (Meriç, 2013:159-160). Çünkü devletler tüm kurum ve uygulamaları ile insan haklarını korumada ve gerçekleştirmede esas rol alan aktörlerdir. Temel insan haklarından mahrum olanların asgari düzeyde de olsa ihtiyaçlarının temini ve haklarının korunması, ayrıca insan haklarının sürdürülebilirliğinin

önünde bir engel olan yoksulluğun çözümü için devlete önemli görevler düşmektedir (Şahin Taşgın, 2017:204).

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme sadece eğitim ve sağlık hakları ile değil, aynı zamanda barınma hakkı, su hakkı, yeterli yiyeceğe erişim hakkı, çalışma hakkı ve sosyal güvenlik hakkı vb. pozitif statü haklarını⁹ da içermektedir (GTZ, 2010:2). İnsan haklarına duyarlı bütçelemenin diğer bir ismi sivil topluma duyarlı bütçelemedir. Çünkü bu uygulama sivil toplum kuruluşlarının önem verdiği insani değerleri esas almaktadır (Meriç, 2013:160). Ayrıca insan haklarına duyarlı bütçeleme ile parlamentoları, komisyonları, yerel konseyleri ve denetim kurumlarını bilgilendirmek; bakanlıklarda ve yerel yönetimlerde kamu finansman becerilerini güçlendirmek; sivil toplum örgütlerinin, özellikle de azınlık kesiminin temsil kapasitesinin güçlenmesini desteklemek ve bütçeyle ilgili olarak medya ve kamuya açık oturumlar aracılığıyla eleştirel bir tartışma ortamı yaratmak hedeflenmektedir (German Institute, 2010:4). Bu bütçeleme yaklaşımının diğer faydaları arasında devlet ile vatandaşlar arasındaki mali gücün dengelenmesi, halktan elde edilen gelirlerin yine halka yönelik harcanması, katılımcılığın artması ve hesap verilebilir bir demokratik ortamın teşvik edilmesi yer almaktadır (Meriç, 2013:160).

2.2 İnsan Haklarına Duyarlı Bütçeleme Analizi

İnsan hakları ile devlet bütçeleri arasındaki ilişki incelenirken bilinmesi gereken diğer süreç, insan haklarına duyarlı bütçeleme analizidir. Devlet bütçelerinin insan hakları normlarına ve standartlarına uyacak şekilde hazırlanması ve uygulanması yeterli değildir. İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi özünde haklarla ilişkili belirlenen politikaların ve planların, bütçenin izlenmesi ile değerlendirilmesi süreçleriyle birlikte ele

alınması gerektiğini ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle; ulaşılan sonuçların hedeflerin yüzde kaçını tutturduğunu anlamak ve alınması gereken önlemlerin tespit edilmesinde yardımcı olmaktadır (Blyberg, 2015:4). İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi, dezavantajlı vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler ve yöntemler geliştirilmesinde katkıda bulunmaktadır. İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi ve savunulması için güçlü bir enstrümandır. Devlet bütçelerini anlamak ve analiz etmek, uluslararası insan hakları yasal yükümlülükleri ve politikaları çerçevesinde hükümetlerin mevcut kaynaklarını azami ölçüde kullanıp kullanmadıklarını belirlemek için önemlidir (Manion ve diğerleri, 2017:2).

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi yapılırken izlenmesi gereken adımlar sırasıyla şunlardır: (i) Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen hukuki yükümlülükleri dikkate almak, (ii) Bütçe analiz yöntemi belirlemek, (iii) Niceliksel yöntemler belirlemek, (iv) Süreç tanımlaması yapmak ve (v) Önceden yapılmış benzer bütçe analizleri varsa onları da incelemektir (Allen ve diğerleri, 2016:15).

2.2.1 Birleşmiş Milletler Tarafından Belirlenen Hukuki Yükümlülükler

Çalışmanın bu başlığı altında sırasıyla maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğü, aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğü, durum iyileştirilmesi yükümlülüğü ve minimum çekirdek yükümlülüğü hakkında bilgi verilmektedir. Böylece Türkiye’de merkezi yönetim bütçe ödenekleri ve harcamaları analiz edilirken dikkat edilecek yükümlülükler hakkında bilgilendirici açıklamalar yapılmaktadır.

⁹ Pozitif statü hakları, vatandaşların devletten müspet bir davranış, hizmet ya da yardım isteme imkânı tanıyan haklar olarak tanımlanmaktadır. Örneğin; çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı bu tür haklardan sadece bazılarıdır. Pozitif statü hakları, devlete sosyal bağlamda bir takım ödevler yüklemektedir. Bu

hakların çoğunluğu sosyal ve ekonomik alanlar ile ilişkilidir ve T.C. 1982 Anayasası’nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler (41. ve 65. maddeleri arası) başlığında açıkça belirtilmektedir. Pozitif statü hakları, sosyal devlet anlayışının bir sonucudur ve bu haklar “sosyal haklar” olarak da bilinmektedir (Gözler, 2000:211).

2.2.1.1 Maksimum Mevcut Kaynaklar Yükümlülüğü

2007 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi “İhtiyari Protokol / Seçmeli Protokol uyarınca “Maksimum Mevcut Kaynaklar için Adım Atma Yükümlülüğünün Değerlendirilmesi” isimli bildirisinin yayınlanmasıyla maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğü kabul edilmiştir. Böylece Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalayan her üye devlet, “Maksimum Mevcut Kaynaklar” (Maximum Available Resources) yükümlülüğünü kabul etmek ve gerekli önlemleri almak zorundadır (United Nations, 2007). İlgili yükümlülüğe göre devlet bütçesi kapsamında insan haklarını desteklemek amacıyla ayrılan ödeneklerin başka alanlarda kullanılması mümkün değildir (Elson ve diğerleri, 2011:16-17). Diğer bir ifadeyle; insan haklarını sağlamak amacıyla ayrılan kaynaklar başka amaçlara yönlendirilmemeli, tahsis edilmemeli veya merkezi hükümete geri verilmemelidir (O’Connell, 2017:88).

2.2.1.2 Aşamalı Gerçekleştirme Yükümlülüğü

İnsan haklarına duyarlı bütçelemeye ilişkin ikinci önemli yükümlülük *Aşamalı Gerçekleştirmedir (Progressive Realization)*. Böylece Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. maddesine göre devletler sözleşmede tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla faaliyete geçme yükümlülüğü altındadır (Wright, 2001:75). Diğer bir ifadeyle, aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğü ile haklarının sürdürülebilirliği için ilerlemenin kaydedilmesi ve bu kapsamda yöneticilerin acilen ihtiyaç duyulan önlemler almasıdır. Bununla birlikte ileriki zamanlarda hakların etkinliğinin gerçekleşmesine dair bütün faaliyetler bu amaç doğrultusunda değerlendirilmektedir (www.escr-net.org). Bu yükümlülük her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tamamen sağlanmasına yönelik gerekli önlemlerin alınması amacıyla acil bir zorunluluk olarak düşünülmelidir. Kamusal kaynakların eksik olması durumunda ekonomik, sosyal ve kültürel hakların

sağlanması için her türlü önlemlerin alınmaması veyahut eylemsizlik durumu akla gelmemelidir (OHRCH, 2008:14; Güngör Göksu, 2018:162-163).

2.2.1.3 Durum İyileştirilmesi Yükümlülüğü

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme ile ilgili diğer önemli bir yükümlülük ise *Durum İyileştirilmesidir (Non-Regression)*. Bu yükümlülük gereğince devletler, güçlü gerekçeleri olmadıkça mevcut hakların kötüleşmesine izin veremezler (PWESCR, 2015:2). Kamu gelir kısıtlamaları veya mali tasarruf tedbirleri karşısında bile hakların tam olarak uygulanması amacıyla mümkün olan en yüksek tutarda ödenek tahsis edilmelidir. Kısacası devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakların desteklenmesi konusunda belirli ve sürekli bir yükümlülüğü söz bulunmaktadır.

2.2.1.4 Minimum Çekirdek Yükümlülüğü

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme ile ilişkili son yükümlülük *Minimum Çekirdektir (Minimum Core)*. Bu yükümlülük kapsamında mevcut hakların her birine ilişkin bir eşik değer belirlenmektedir. Böylece devletler hangi kaynak düzeyinde olursa olsun, kendi yetki alanında yaşayan vatandaşların hepsinin haklarını belirlenen eşik düzeyde koruma altına almak zorundadırlar. Örneğin; aklıktan koruma, temel eğitim, acil sağlık hizmetleri, barınma ihtiyacı ve koruma hizmetleri bireylerin onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için asgari gereklilikler arasında yer almaktadır ve devletler her zaman bu hakları sağlamakla yükümlüdürler (Chapman ve Russell, 2002).

2.3 Bütçe Analiz Yöntemleri

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi yapılırken ikinci adım uygun bütçe analiz yöntemini belirlemektir. İlgili analiz yöntemleri üç gruba ayrılmaktadır. Birinci analiz yöntemi *gelir odaklı analizdir (Gelir elde etme biçimi)*. İkinci analiz yöntemi *bütçe ödeneklerinin tahsisi analizidir (Bütçede ödenekler nasıl dağıtılır?)*. Son analiz yöntemi ise bütçe harcamaları analizidir (Tahsis edilen ödeneklerin harcanması) (Manion ve diğerleri, 2017:6).

Gelir odaklı analiz yönteminde, hükümetlerin vergilendirme yetkileri üzerine odaklanılmakta ve kamu gelirleri incelenmektedir (Allen ve diğerleri, 2016:10). Bütçe ödeneklerinin tahsisi analizleri kapsamında ise araştırmacılar, hükümetlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini tespit etmek amacıyla harcama modellerini karşılaştırmaktadırlar. Kamu harcama analizinde de mevcut harcamalar ve bütçe ödenek tahsisleri arasındaki ilişki ele alınmaktadır (Elson, 2006:24). Kamu harcamaları analizinde haklara yönelik merkezi bütçeden ayrılan paylar ile bunların GSYH içerisindeki payları esas alınmaktadır (Elson, Radhika ve Heintz, 2011:22). Kamu harcama analizi kapsamında bütçe ödenekleri ile gerçekleşen harcama tutarları karşılaştırılmaktadır (Elson, 2006:24).

2.4 Niceliksel Verilerin Kullanımı

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi yapılırken sayısal veriler dört şekilde analize dahil edilebilir (Allen ve diğerleri, 2016:11-12):

- Uluslararası Karşılaştırmalı Bütçe Analizi: Bir ülkenin belirli bir alandaki gelirleri ya da harcamaları ile başka ülkelerin aynı alanlarındaki gelirleri ya da harcamaları karşılaştırılmaktadır.
- Ulusal Düzeyde Bütçe Analizi: Ulusal düzeyde kamu gelirleri, harcamaları ve bütçe ödenekleri incelenmektedir.
- Yerel Yönetim Düzeyinde Bütçe Analizi: İki yerel yönetim arasında karşılaştırma yapmak amacıyla veriler incelenmektedir.
- Sektörler Arası Karşılaştırmalı Bütçe Analizi: Sektörler arası bütçe analizi yapılırken kamu gelirleri ile giderleri karşılaştırılmaktadır.

2.5 Süreç Tanımlaması

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizleri zaman sınırlaması açısından iki şekilde yapılabilmektedir. Birinci süreç tanımlaması statik analizdir. Statik analiz açısından devlet bütçesi sadece belirli bir döneme ilişkin olarak analiz edilmektedir. İkinci süreç tanımlaması ise dinamik analizdir. Bu aşamada mevcut yıl

bütçesi, geçmiş yıl bütçeleri ile kıyaslanmaktadır. Dinamik analiz, özellikle mevcut kaynakların maksimum kullanımına yönelik insan haklarına ilişkin alınan kararlarda devletlerin yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiğini belirlemek ve değerlendirmek açısından önemlidir (OHCHR, 2009:13).

3. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE ÖDENEKLERİNİN VE HARCAMALARININ İNSAN HAKLARINA DUYARLI BÜTÇELEME AÇISINDAN ANALİZİ

Çalışmanın bu başlığı altında, merkezi yönetim bütçesi kapsamında yer alan bütçe ödenekleri ile harcamaları verileri kullanılarak insan haklarına duyarlı bütçelemeye ilişkin bir analiz yapılmaktadır.

Tablo 1. 1982 Anayasasında Yer Alan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Hükümler

Birinci Kısım: Genel Esaslar	II. Cumhuriyetin nitelikleri (Madde 2) V. Devletin temel amaç ve görevleri (Madde 5)
İkinci Bölüm: Kişinin Hakları ve Ödevleri	XII. Mülkiyet hakkı (Madde 35)
Üçüncü Bölüm: Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler	I. Ailenin korunması ve çocuk hakları (Madde 41) II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi (Madde 42) III. Kamu yararı (Madde 43, Madde 44, Madde 45, Madde 46 ve Madde 47) IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti (Madde 48) V. Çalışma ile ilgili hükümler (Madde 49, Madde 50, Madde 51, Madde 52, Madde 53 ve Madde 54) VII. Ücrette adalet sağlanması (Madde 55) VIII. Sağlık, çevre ve konut (Madde 56 ve Madde 57) IX. Gençlik ve spor (Madde 58 ve Madde 59) X. Sosyal güvenlik hakları (Madde 60, Madde 61 ve Madde 62) XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması (Madde 63) XII. Sanatın ve sanatçının korunması (Madde 64) XIII. Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları (Madde 66)

Kaynak: T.C. 1982 Anayasası, Resmi Gazete 9/11/1982 tarih ve Sayı:17863.

Sayısal verilerin incelenmesine geçmeden önce T.C. 1982 Anayasasında yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin hükümler açıklanacaktır. Tablo 1 incelendiğinde, T.C. 1982 Anayasasında yer alan toplam 28 maddenin ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

3.1 Türkiye’de Toplumsal İhtiyaçlara Yönelik Sosyal Nitelikli Kamu Harcamalarını İnceleyen Çalışmaların İncelenmesi

5018 sayılı KMYKK kabulü ile 2006 yılından itibaren Genel Yönetim kapsamına giren bütün kamu idareleri bütçelerini analitik bütçe sınıflandırmasına göre hazırlamaktadırlar. Analitik bütçe sınıflandırmasının fonksiyonel sınıflandırma bölümü kamu harcamalarının hangi amaçları gerçekleştirmeye yönelik yapıldığını açıklamakta kullanılmaktadır. Böylece eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yardım, adalet vb. pozitif toplumsal niteliği yüksek kamu harcamalarını takip etmek mümkündür (Kayalidere ve Şahin, 2014:64). Bu alt başlık kapsamında Türk maliye literatüründe sosyal pozitif dışsallık taşıyan kamu harcamalarına ilişkin daha önce yapılmış çalışmalar araştırılmıştır.

Toprak ve diğerlerinin 2002-2015 yılları arasında eğitim harcamalarını incelediği çalışmalarında, toplam kamu eğitim harcamalarının merkezi yönetim bütçesine oranı 2015 yılı için %16,5 olduğu raporlanmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığının GSYH’ dan 2002 yılında aldığı pay %2,13 iken, 2014 yılında bu oran %3,24’e yükseldiği vurgulanmıştır (Toprak ve diğerleri, 2016:162). Başka bir çalışmada ise YÖK bütçesinin GSYH oranının %1’in altında seyrettiği ve genel bütçe içerisinde ise %2-4 aralığında gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. YURTKUR bütçesinin payı ise MEB ve YÖK bütçelerine kıyasla oldukça düşük kaldığı tespiti yapılmıştır (Güngör ve Göksu, 2013:66).

Sağlık harcamaları açısından bir değerlendirme yapılırsa, toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı 1999 yılında %4,8 iken, 2007 yılında %6’ya yükseldiği görülmektedir.

Bununla birlikte 2007 yılı için gerçekleşen %6’lık oran, Türkiye’de kişi başına düşen sağlık harcamasının orta gelirli ülkelerin yaklaşık üç katı düzeyinde gerçekleştiği anlamına gelmektedir (Çelik, 2011:64-68). 2016 yılında ise bu oran %4,6 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2016 yılında cari sağlık harcamaları içerisinde genel devlet sağlık harcamalarının oranı %78,4 ve özel sektör sağlık harcamalarının oranı %21,6 olarak gerçekleşmiştir (Ağır ve Tıraş, 2018:648-652).

Türkiye’de sadece sosyal koruma harcamaları 2000’li yılların başında %5-6 iken, bu oran 2013 yılında %10 dolayındadır (Kayalidere ve Şahin, 2014:64-66). Başka bir çalışmada ise sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının GSYH içerisindeki payı incelenmiş ve 2013 yılında bu oran %12,71 olarak raporlanmıştır. Aynı hizmet türünün toplam kamu harcamaları içerisinde payı ise 2013 yılında %33,5 olarak gerçekleşmiştir (Ataer ve Efe, 2016:94-95).

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) Alt Komisyonu tarafından çalışmalar yürütülmektedir (Yıldız ve Uğur, 2016:291). Türkiye’de 2008 yılından itibaren öncelikle İçişleri Bakanlığı ile ortaklaşa TCDB ile ilgili toplantılar yapılmış, etkinlikler desteklemiş, ortak projeler gerçekleştirilmiş ve son dönemlerde pilot kent belediyelerinde yoğunlaşan eğitim etkinlikleri hızlanmıştır (Günlük Şenesen ve diğerleri, 2017: 8). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) kapsamında “*Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.*” hedefi yer almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013:41). 11. Kalkınma Planı’nda (2019-2023) ise “*Güçlü toplumun inşası kadınların güçlenmesiyle mümkün olacaktır. Bu bağlamda, kız çocuklarının ve kadınların eğitim ve öğrenime erişimi ile sosyal ve ekonomik hayata katılımının artırılması, kaynaklara erişimin kolaylaştırılması, kadının toplum içindeki statüsünün geliştirilmesi için*

farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır” hedefi konulmuştur. Bu kapsamda belirlenen 2023 hedeflerinden bazıları şunlardır: (i) Kadınların işgücüne katılım oranı 2018 yılı için gerçekleşen 34,2 iken, 2023 yılında 38,5'e, (ii) Parlamentoda temsil oranı 2018 yılı için %17,3'ten 2023 yılı için %20'ye, (iii) Kadın istihdam oranı %29'dan 2023 yılı için %34'e ve (iv) Yükseköğretimde kadın okullaşma oranının %47,4'ten %60'a çıkartılması hedeflenmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018:152).

Adalet harcamaları açısından durum değerlendirilmesi yapılırsa, Adalet Bakanlığının ödeneklerinin merkezi yönetim bütçesi içerisindeki payı 2006 yılında %0.97 iken, 2016'da %1.67'ye ulaşmıştır. Ayrıca Adalet Bakanlığının 2010-2016 dönemine ilişkin fonksiyonel sınıflandırmaya göre ödenek ve harcamaları içerisinde en yüksek payı kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri almıştır. Bu hizmet kaleminin toplam ödenek ve harcamalara oranı ortalama %81 dolayında gerçekleşmiştir (Egeli ve Atılğan Yasa, 2017:89-91).

3.2 Fonksiyonel Sınıflandırma Kapsamında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Bütçe Kalemlerinin Belirlenmesi

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra kamu harcamalarının idari, ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya tabi tutulması ve yeni bir bütçe kod sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Kamu idarelerinin hangi hizmete türüne yönelik ne kadar tutarda harcama yaptığının kolayca ve detaylı bir şekilde takibi açısından da analitik bütçe sınıflandırması oluşturulmuştur. Böylece, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki tüm kurumlarda bütçe sınıflandırması standart hale getirilmiştir (BÜMKO, 2018).

Fonksiyonel sınıflandırmada kamu harcamaları kapsamında tam kamusal mal ve hizmet niteliği ağırlıklı olan devletlerin ana görevleri dışında yer alan yaşam kalitesine yönelik harcamalar, sosyal harcama olarak bilinmektedir. Bu bilgiye istinaden çalışmada insan haklarına yönelik

bütçe kalemleri belirlenirken fonksiyonel sınıflandırmanın kullanılması tercih edilmiştir. Çünkü fonksiyonel sınıflandırma kapsamında devlet faaliyetlerinin türleri gösterilmekte, bu faaliyetlere yönelik bütçe ödenek tahsisleri ile gerçekleşen harcamaların belirli bir dönemde izlenmesine ve uluslararası karşılaştırma yapılmasına imkân sağlanmaktadır. Bununla birlikte fonksiyonel sınıflandırma ile sektörel farklılaşmanın yapılabilmesi de kolaylaşmaktadır.

Tablo 2'de fonksiyonel sınıflandırma esas alınarak, merkezi yönetim kamu harcamaları kapsamında insan hakları ile ilişkili bütçe kalemleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bütçe kalemlerinin insan hakları ile ilişkisi belirlenirken, kamu hizmet türünün sosyal fayda içerip içermediğine ve topluma taşınan seviyede pozitif dışsallık taşıyıp taşımadığına bakılmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, "Genel Kamu Hizmetleri ile "Ekonomik İşler ve Hizmetleri" birinci düzey sınıflandırmaların sosyal faydalarının diğer hizmet türlerine kıyasla oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki insan hakları ile ilişkili bir bütçeden bahsediliyorsa, analiz edilecek bütçe kalemlerinin özellikle sosyal fayda içermesi çok önemlidir. Bu sebeple bu iki hizmet türüne ait sayısal veriler analiz dışı bırakılacaktır. Ayrıca savunma hizmetinin ikinci düzey sınıflandırmasının alt kalemleri incelendiğinde, sadece sivil savunma harcamalarının değerlendirmeye alınması uygun görülmüştür. Diğer birinci düzey hizmet türlerinin hepsinin yüksek düzeyde sosyal fayda yaydığı ve özellikle insan haklarını desteklemek amacıyla yüksek öneme sahip oldukları kanaatine varılmıştır. Böylece toplamda 48 adet ikinci düzey hizmet türüne ait sayısal verilerin analiz edilmesi sonucuna varılmıştır.

3.3 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar İle İlişkili Bütçe Kalemlerinin İncelenmesi

İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi yapılırken sayısal veriler üç farklı şekilde kullanılmaktadır.

Tablo 2. Fonksiyonel Sınıflandırma Çerçevesinde İnsan Hakları İle ilişkili Bütçe Kalemleri

Birinci Düzey	İnsan Haklarını İçeren İkinci Düzey Alt Hizmetler
Genel Kamu Hizmetleri	Genel kamu hizmetleri kapsamına giren kamu harcamalarının sosyal niteliği düşük olduğu için değerlendirilmeye alınmamıştır.
Savunma Hizmetleri	1.Sivil Savunma Hizmetleri ¹⁰
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	2.Güvenlik hizmetleri 3.Yangından korunma hizmetleri 4.Mahkeme hizmetleri 5.Cezaevi idaresi hizmetleri 6.Kamu düzeni ve güvenliğe ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 7.Sınıflandırmaya girmeyen kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
Ekonomik İşler ve Hizmetler	Bu hizmetlerin sosyal açıdan taşıdıkları özellikler zayıftır. ¹¹ Bu sebeple değerlendirmeye alınmamıştır.
Çevre Koruma Hizmetleri	8.Atık yönetimi hizmetleri 9.Atık su yönetimi hizmetleri 10.Kirliliğin azaltılması hizmetleri 11.Doğal ortamın ve bio çeşitliliğin korunması 12.Çevre korumaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 13.Sınıflandırmaya girmeyen çevre koruma hizmetleri
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	14.İskan işleri ve hizmetleri 15.Toplum refahı hizmetleri 16.Su temini işleri ve hizmetleri 17.Sokak ve caddelerin aydınlatılması hizmetleri 18.İskan ve toplum refahına ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 19.Sınıflandırmaya girmeyen iskan ve toplum refahı hizmetleri
Sağlık Hizmetleri	20.Tıbbi ürünler, cihaz ve ekipmanlara ilişkin işler ve hizmetler 21.Ayakta yürütülen tedavi hizmetleri 22.Hastane işleri ve hizmetleri 23.Halk sağlığı hizmetleri 24.Sağlık hizmetlerine ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 25.Sınıflandırmaya girmeyen sağlık hizmetleri
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	26.Dinlenme ve spor hizmetleri 27.Kültür hizmetleri 28.Yayın ve yayım hizmetleri 29.Din hizmetleri 30.Dinlenme kültür ve din hizmetlerine ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 31.Sınıflandırmaya girmeyen dinlenme, kültür ve din hizmetleri
Eğitim Hizmetleri	32.Okul öncesi eğitim ve ilköğretim hizmetleri 33.Ortaöğretim hizmetleri 34.Ortaöğretim sonrası mesleki eğitim hizmetleri 35.Yükseköğretim hizmetleri 36.Seviyeye göre sınıflandırılmayan eğitim hizmetleri 37.Eğitime yardımcı hizmetler 38.Eğitime ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 39.Sınıflandırmaya girmeyen eğitim hizmetleri
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	40.Hastalık ve malullük yardım hizmetleri 41.Yaşlılık yardımı hizmetleri 42.Dul ve yetim aylığı hizmetleri 43.Aile ve çocuk yardımı hizmetleri 44.İşsizlik yardımı hizmetleri 45.İskân yardımı hizmetleri 46.Sosyal güvenliği bulunmayanlara sağlanan hizmetler 47.Sosyal güvenlik ve sosyal yardımlara ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri 48.Sınıflandırmaya girmeyen sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri

Kaynak: BÜMKO, www.bumko.gov.tr, 31.05.2018.

Bunlardan birincisi, araştırılan bütçe ödeneklerinin ya da kamu harcamalarının toplam bütçe içerisindeki payıdır. İkincisi, araştırılan bütçe ödeneklerinin ya da kamu

harcamalarının toplam nüfusa oranıdır. Üçüncüsü ise araştırılan bütçe ödeneklerinin ya da kamu harcamalarının bir önceki yıla göre değişim oranının hesaplanmasıdır (Allen ve

¹⁰ Savunma hizmetleri kapsamında sivil savunma hariç, diğer ulusal savunmaya ayrılan kalemler topluma taşınan seviyede dışsalılık taşımamaktadır. Ayrıca günlük yaşam üzerinde de kısmen bir etkiye sahiptir. Bu sebeple değerlendirmeye alınmamıştır (Erdoğan, 2013:85).

¹¹ Fonksiyonel sınıflandırmanın ikinci düzeyi açısından incelendiğinde Ekonomik İşler ve Hizmetler: (i) Genel Ekonomik İşler ve Hizmetler, (ii) Tarım, Ormanlık, Balıkçılık ve Avcılık Hizmetleri, (iii) Yakıt ve Enerji Hizmetleri, (iv) Madencilik, İmalat ve İnşaat Hizmetleri, (v) Ulaştırma Hizmetleri, (vi) İletişim Hizmetleri, (vii) Diğer Endüstriler, (viii) Ekonomik Faaliyetlere İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri, (ix) Sınıflandırmaya Girmeyen Ekonomik İşler ve Hizmetlerden oluştuğu görülmektedir. Ekonomik işler ve hizmetler kapsamına giren kamu harcamalarının sosyal niteliği düşüktür ve daha çok özel nitelikleri ağır basmaktadır. Ayrıca bu faaliyet türünün fiyatlandırılması da mümkündür (Erdoğan, 2013:85).

diğerleri, 2016:22-23). Tablo 2’de gösterilen 18. 30. 34. 42. ve 36. sıradaki alt hizmet türlerine ait veriler ilgili yıllarda BÜMKO tarafından hesaplanmamıştır. Bu sebeple analizlere toplam 43 adet ikinci düzey hizmet türü ile devam edilmiştir. Çalışmada ele alınan veriler öncelikle maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle ilk olarak bütçe ödeneklerinin gerçekleşen harcamalara oranı incelenmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde ulaşılan ilk sonuca göre; gerçekleşen kamu harcamalarının çoğunda başlangıç bütçe ödenek tutarlarının %90 ve üstü olacak şekilde harcandığı anlaşılmaktadır.¹² Bazı hizmet türlerinde gerçekleşen harcama tutarları, başlangıçta taahhüt edilenden kat ve kat fazla olmuştur. Örneğin; toplum refahı hizmetleri kapsamında 2006, 2007 ve 2008 yılları analiz edildiğinde, gerçekleşen kamu harcamalarının bütçe ödeneklerine oranı %360’dan daha fazladır. Bu sonuç, başlangıçta belirlenen bütçe ödeneklerinden 3,6 kat daha fazla kamu harcaması yapılması anlamına gelmektedir. Sınıflandırmaya girmeyen sağlık hizmet türünde 2008 ve 2009 yılında gerçekleşen harcamaların bütçe ödeneklerine oranı %700 civarındadır. Diğer bir ifadeyle; bu hizmet türünde başlangıç bütçe ödeneklerinin yedi kat fazlası harcanmıştır. 13 yıllık süreçte yaşanan değişimi daha net anlayabilmek amacıyla son sütunda ortalamalara yer verilmiştir.

13 yıllık ortalama esas alındığında, 43 hizmet türünün 27’sinde gerçekleşen harcamaların başlangıç bütçe ödeneklerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Hatta bu 27 hizmet türünün 15’inde harcamalar, başlangıç ödeneklerinin %110’undan daha fazla gerçekleşmiştir. Maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirildiğinde ise bu sonuç istenilendir. Çünkü insan haklarını sağlamak amacıyla ayrılan kaynakların başka alanlarda

kullanılması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle; harcamaların başlangıç ödeneklerine oranı %100 ve üzeri olmalıdır.

Fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzey hizmet türleri esas alınarak bir değerlendirme yapılırsa, (i) Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, (ii) Eğitim hizmetleri, (iii) Kültür ve din hizmetleri, (vi) İskân ve toplum refahı hizmetleri ve (v) Sağlık hizmetlerinin ikinci düzeylerinin çoğunda gerçekleşen kamu harcamaları, başlangıç bütçe ödeneklerinden fazla olmuştur. Ancak çevre koruma hizmetlerinin kapsamında, “Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri” hariç diğer ikinci hizmet türlerinde yılsonu harcamalarının başlangıç ödeneklerine oranı %100’den daha az gerçekleşmiştir.

Maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğü gereği insan haklarını sağlamak amacıyla kaynaklar mümkün olduğunca en üst limitte kullanılmasına rağmen, bir hizmet türüne ayrılan kamusal kaynakların başka alanlara kullanılması söz konusu olamaz. Bu sebeple Tablo 3’te hesaplanan bulguların %100’den daha az olduğu yıllarda incelenen hizmet türüne yönelik maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğünün göz ardı edildiği ifade edilebilir. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise; 2006-2018 döneminde toplumsal sosyal faydayı arttırmak ve insan haklarını desteklemek amacıyla yapılan kamu harcamalarının çoğunda Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen ve üye ülkelerin uymak zorunda oldukları maksimum mevcut kaynaklar ilkesine uyulduğu anlaşılmıştır.

Tablo 4’te 2007-2018 yılları arasında insan hakları ile ilişkili kamu harcamalarının merkezi yönetim bütçesi içerisindeki artış oranları incelenmektedir. Böylece aşamalı gerçekleştirme ve durum iyileştirme yükümlülüklerine ne kadar uyulduğunun tespit edilmesi hedeflenmektedir. Tablo 4’te özellikle verilerin TL tutarı cinsinden ziyade, oransal olarak gösterilmesinin sebebi; reel sonuçlara

¹² Ek 1 ve Ek 2 kısmında incelenen yıllara ait tutarlar verilmiştir. Çalışmanın ek kısmında yer alan tutarlar üzerinden de incelenen hizmet türleri mukayese yapılabilir.

Tablo 3. Fonksiyonel Sınıflandırmanın İkinci Düzeyi Açısından Gerçekleşen Harcamaların Başlangıç Ödeneklerine Oranları (2006-2018)

İnsan Hakları ile İlişkili Kalemler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ortalama
1.Sivil savunma	92,7	96,0	92,7	86,8	103,0	82,3	107,3	139,0	58,5	57,9	58,7	39,3	18,8	79,4
2.Güvenlik Hizmetleri	105,6	95,5	104,0	100,0	108,1	105,3	108,0	99,8	101,9	110,1	109,4	106,9	108,9	104,8
3.Yangından Korunma Hizmetleri	0	0	0	0	30,7	0	70	10	0	105,8	100	0	0	24,3
4.Mahkeme Hizmetleri	132,9	126,4	101,7	109,2	120,7	109,2	114,0	110,4	115,3	118,6	108,3	102,7	118,9	114,4
5.Cezaevi İdaresi Hizmetleri	74,27	82,6	117,5	118,8	107,4	124,5	150,7	127,6	132,1	133,5	132,2	145,3	142,7	122,2
6.Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Gel. Hizmetleri	45,16	38,9	75,5	94,7	116,7	97,0	97,3	96,7	80,0	87,1	96,6	66,2	52,4	80,3
7.Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	89,6	92,2	99,2	100,1	103,0	99,8	108,5	90,9	86,0	95,4	88,9	113,2	135,0	100,1
8.Atık Yönetimi Hizmetleri	39,2	77,6	86,4	40,9	31,0	17,6	49,0	77,0	97,9	0	0	0	200	55,1
9.Atık Su Yönetimi Hizmetleri	118,9	80,6	66,9	53,4	66,6	56,8	63,7	62,7	99,5	107,5	107,3	88,9	101,7	82,6
10.Kirilliliğin Azaltılması Hizmetleri	170,6	53,7	87,1	101,5	165,3	200,6	130,4	103,2	112,6	110,7	105,1	151,8	196,39	129,9
11.Doğal ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	100,0	98,1	94,8	103,5	103,3	124,3	74,7	73,9	86,5	90,4	68,1	75,4	85,5	90,6
12.Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	51,9	66,0	69,5	33,4	95,0	46,1	57,1	91,1	95,8	94,8	90,8	89,7	86,2	74,4
13.Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	87,4	79,3	99,1	88,1	76,0	79,9	92,8	97,9	112,6	127,8	80,2	88,8	95,7	92,7
14.İskân İşleri ve Hizmetleri	137,5	102,2	133,6	102,8	151,0	107,1	104,7	97,5	110,8	106,8	101,4	153,9	155,1	120,3
15.Toplum Refahı Hizmetleri	492,1	360,2	369,8	175,0	234,0	174,4	219,9	234,8	207,0	372,7	227,6	131,9	111,0	254,6
16.Su Temini İşleri ve Hizmetleri	103,7	157,3	199,1	133,9	98,2	57,3	101,4	122,4	184,3	126,4	95,6	118,0	203,6	130,8
17.Solak ve Caddelerin Aydınlatılması Hizmetleri	-	-	-	96,9	127,8	86,3	77,8	86,2	87,4	83,5	94,1	97,0	118,0	95,5
18.Sınıflandırmaya Girmeyen İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	48,3	53,3	48,0	49,8
19.Tıbbî Ürünler, Çihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hizmetleri	73,7	70,3	63,4	74,8	112,1	104,0	78,2	90,1	92,2	85,1	106,9	101,2	99,128	88,5
20.Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	102,4	117,2	107,8	95,9	102,0	85,6	70,1	98,3	98,3	99,1	99,1	99,6	106,9	98,6
21.Hastane İşleri ve Hizmetleri	122,77	181,1	103,6	115,7	108,5	109,6	102,4	118,3	112,7	122,3	105,8	102,3	97,3	115,5
22.Halk Sağlığı Hizmetleri	76,8	66,1	68,9	123,7	92,1	77,3	281,1	93,3	102,7	107,0	102,9	101,0	101,7	107,2
23.Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	67,5	77,6	94,7	104,5	104,5	102,7	28,6	97,2	134,9	124,8	68,6	57,0	28,2	82,8
24.Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	68,3	83,2	792,3	732,0	26,1	122,7	59,5	76,0	86,5	93,8	64,1	123,8	50,6	182,9
25.Dinlenme ve Spor Hizmetleri	94,5	114,8	118,8	149,5	213,6	205,3	160,2	169,1	163,6	167,0	152,7	167,4	188,92	158,8
26.Kültür Hizmetleri	96,3	94,7	112,3	96,0	110,9	118,3	103,3	106,4	115,7	110,4	100,5	119,0	127,16	108,5
27.Yayın ve Yayımlar Hizmetleri	224,8	99,1	86,8	117,9	127,1	125,0	100,1	80,3	95,4	95,3	98,1	104,9	136,84	114,7
28.Din Hizmetleri	111,0	108,0	104,9	104,4	103,2	106,7	109,2	108,0	105,2	105,5	101,0	106,2	108,64	106,3
29.Sınıflandırmaya Girmeyen Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	229,6	189,5	188,2	503,7	137,0	51,5	66,0	26,0	86,4	78,5	81,3	81,7	90,0	139,1
30.Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	108,1	96,6	104,6	100,7	104,9	99,0	106,9	100,9	97,6	100,5	98,2	98,9	107,7	101,8
31.Ortaöğretim Hizmetleri	101,7	95,6	102,0	100,1	109,8	106,5	100,1	102,4	119,9	118,5	118,9	115,2	110,7	107,8
32.Yükseköğretim Hizmetleri	103,4	100,8	103,7	103,1	109,7	108,3	108,6	103,1	107,5	114,9	105,4	104,6	107,8	106,2
33.Seviyeye Göre Sınıflandırılmayan Eğitim Hizmetleri	122,3	103,2	98,3	94,4	110,5	112,2	96,1	94,5	97,3	106,2	114,7	92,9	101,19	103,3
34.Eğitime Yardımcı Hizmetleri	75,3	87,7	113,4	132,7	121,8	142,8	130,6	123,7	115,9	112,7	121,0	116,0	120,8	116,4
35.Eğitime İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	69,3	75,7	85,2	112,0	105,0	117,7	127,6	119,7	162,3	140,8	171,0	148,9	143,9	121,4
36.Sınıflandırmaya Girmeyen Eğitim Hizmetleri	89,9	84,0	187,3	114,4	132,1	119,6	102,1	79,8	62,5	71,6	56,2	52,0	89,6	95,4
37.Hasstalık ve Malullük Yardım Hizmetleri	48,3	46,5	158,8	123,2	107,0	101,1	103,5	100,0	100,0	98,5	95,8	99,5	106,5	99,1
38.Yaşlılık Yardımı Hizmetleri	111,4	123,8	114,2	126,8	110,3	126,7	136,8	104,3	94,4	96,0	106,3	115,4	137,2	115,6
39.Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri	105,5	103,8	101,5	106,1	106,0	110,9	109,1	101,3	92,6	127,6	100,0	105,8	121,0	107,0
40.İşsizlik Yardımı Hizmetleri	109,6	106,2	109,6	97,1	106,2	103,3	84,4	107,4	108,1	115,2	94,1	102,4	103,6	103,6
41.İskân Yardımı Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42.Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler	68,0	97,3	9,6	84,4	196,5	243,5	627,8	81,8	82,7	102,7	87,2	91,1	102,5	144,2
43.Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	105,9	104,0	94,8	112,9	96,0	88,2	95,6	99,8	100,4	102,4	106,3	114,0	110,3	102,3

Kaynak: BÜMKO, www.bumko.gov.tr, 31.05.2018 ve Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr>, 17.12.2019. **Not:** 2006-2017 yıllarına ait yüzdeler oranlar, BÜMKO resmi internet sitesinden ve 2018 yılına ait oranlar Muhasebat Genel Müdürlüğünün resmi internet sitesinden bin TL olarak paylaşılan tutarlar kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 4. Fonksiyonel Sınıflandırmanın İkinci Düzeyi Açısından Gerçekleşen Harcamaların Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranları (2007-2017)

İnsan Hakları ile İlişkili Kalemler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ort.
1.Sivil savunma	14,4	6,0	1,1	5,1	37,2	29,3	51,6	-42,1	-54,3	-17,8	0,3	-61,1	-2,5
2.Güvenlik Hizmetleri	14,0	14,8	16,3	15,2	18,3	15,2	11,6	12,7	15,4	21,1	10,5	25,9	14,6
3.Yangından Korunma Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4.Mahkeme Hizmetleri	42,3	23,5	18,2	18,3	20,4	18,3	13,9	15,2	2,0	17,2	9,3	23,7	17,1
5.Cezaevi İdaresi Hizmetleri	15,4	-19,1	16,	19,5	24,3	31,6	17,7	16,4	34,4	19,4	29,8	23,2	19,0
6.Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Gel. Hizmetleri	-8,5	14,1	43,2	24,7	18,7	6,9	13,6	-0,5	10,0	26,1	-21,4	7,2	10,3
7.Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	32,3	8,1	6,4	17,3	24,3	21,9	16,4	18,6	18,6	31,5	49,4	39,8	23,7
8.Atık Yönetimi Hizmetleri	122,1	2,0	-52,6	-18,7	-47,1	304,4	5,7	84,7	-100,0	0	0	0	10,0
9.Atık Su Yönetimi Hizmetleri	-29,3	3,4	-11,1	36,0	392,0	15,7	120,0	382	-3,9	11,0	-28,3	27,7	47,6
10.Kirliğin Azaltılması Hizmetleri	172,0	24,1	34,7	74,3	33,9	-18,7	-9,6	15,5	-1,0	-2,8	46,7	49,5	32,2
11.Doğal ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	16,2	10,2	15,6	15,9	57,6	-63,7	57,6	24,8	22,3	-2,1	9,2	-5,7	9,4
12.Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	29,5	-62,5	22,2	301,6	-79,9	60,6	39,9	64,9	22,3	10,1	7,1	-2,9	30,2
13.Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	26,2	83,2	-23,9	56,7	25,9	46,7	70,5	31,2	65,5	-23,7	23,2	12,4	32,8
14.İskân İşleri ve Hizmetleri	18,1	-30,1	-23,9	52,2	-13,5	-2,8	28,4	-29,3	-6,1	15,3	100,8	7,6	8,9
15.Toplum Refahı Hizmetleri	67,7	49,2	16,2	191,2	-54,7	51,7	39,6	-52,3	96,1	-24,1	-2,5	-6,9	30,9
16.Su Temini İşleri ve Hizmetleri	37,7	24,3	6,7	25,4	-38,4	58,8	27,7	62,7	-26,2	-10,1	55,6	72,2	22,8
17.Sokak ve Caddelerin Aydınlatılması Hizmetleri	0	0	0	85,0	-7,4	8,9	22,0	-3,7	-0,4	0,5	10,5	23,6	11,5
18.Sınıflandırmaya Girmeyen İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,15
19.Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hizmetleri	36,9	-3,0	21,8	41,0	46,5	2,6	41,3	109,9	17,6	8,6	10,0	-0,8	27,7
20.Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	31,3	20,6	16,3	18,0	30,8	-15,5	-2,4	11,5	7,8	18,2	11,3	19,6	12,8
21.Hastane İşleri ve Hizmetleri	21,0	3,2	23,1	3,1	14,4	-32,2	40,4	6,3	19,8	10,2	11,7	15,1	11,3
22.Halk Sağlığı Hizmetleri	-7,3	17,9	92,0	-4,8	-14,4	289,4	22,9	19,3	16,4	21,1	66,9	10,0	40,7
23.Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	14,2	19,7	16,6	-0,1	28,8	-71,0	-24,5	-23,7	51,1	-7,20	129,2	-42,0	2,1
24.Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	12,2	686,5	-16,6	-56,7	-36,8	-52,6	5,9	15,6	9,8	27,5	190,1	-10,4	59,5
25.Dinlenme ve Spor Hizmetleri	30,7	22,4	34,7	63,6	14,2	4,4	30,2	3,2	12,7	3,6	14,9	16,0	20,8
26.Kültür Hizmetleri	10,8	21,1	-0,5	24,8	22,8	-2,9	19,7	20,2	12,7	10,9	29,3	13,7	14,0
27.Yayın ve Yayım Hizmetleri	-12,7	-9,3	22,2	14,8	40,5	-6,6	4,8	29,7	6,4	15,7	16,3	40,4	13,5
28.Din Hizmetleri	21,5	18,4	21,7	7,0	24,1	25,0	16,8	14,0	6,1	7,8	11,2	16,2	14,6
29.Sınıflandırmaya Girmeyen Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	-5,1	3,0	180,7	-40,9	-59,3	-49,3	-62,7	979,9	-8,3	10,5	14,1	-0,2	74,0
30.Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	18,1	12,0	12,1	16,3	12,5	15,5	10,2	14,4	10,2	18,1	8,3	19,7	13,9
31.Ortaöğretim Hizmetleri	16,0	16,0	15,0	17,5	20,1	14,9	23,2	18,3	14,4	22,0	11,8	14,6	15,6
32.Yükseköğretim Hizmetleri	15,5	14,4	19,4	17,9	21,0	19,4	14,3	16,4	18,4	20,9	8,9	18,1	17,05
33.Seviyeye Göre Sınıflandırmamayan Eğitim Hizmetleri	-8,1	12,4	13,0	18,7	26,7	19,4	8,8	12,0	19,5	27,2	1,6	75,4	17,4
34.Eğitime Yardımcı Hizmetleri	148	33,5	64,0	7,2	31,2	17,0	18,1	13,3	13,7	27,4	12,0	16,7	20,6
35.Eğitime İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	13,2	13,7	66,8	-3,6	29,4	19,5	-2,6	15,1	-8,2	36,4	-3,2	3,31	14,9
36.Sınıflandırmaya Girmeyen Eğitim Hizmetleri	5,6	304,7	6,5	16,9	-2,9	24,7	13,3	42,2	38,5	4,3	7,1	4,7	35,8
37.Hastalık ve Matullük Yardım Hizmetleri	117,9	236,7	111,2	57,7	39,9	31,6	138	15,3	11,0	22,1	15,2	188	57,6
38.Yaşlılık Yardımı Hizmetleri	28,8	11,8	28,8	12,8	35,0	18,7	14,8	11,9	16,9	36,0	22,5	24,0	20,1
39.Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri	27,9	11,4	19,1	9,1	15,8	11,4	14,1	6,5	54,3	44,7	11,0	20,3	18,8
40.İşsizlik Yardımı Hizmetleri	22,7	26,6	-0,4	15,5	21,5	8,0	25,4	15,7	21,5	21,7	17,7	18,7	17,8
41.İskân Yardımı Hizmetleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
42.Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler	50,2	0,6	-5,3	129,8	-26,3	1385,5	4,9	4,0	17,2	22,7	4,4	188	133,8
43.Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	33,4	6,2	49,9	5,2	-0,2	20,1	20,1	7,1	7,6	32,2	22,7	12,8	16,7

Kaynak: BÜMKO, www.bumko.gov.tr, 31.05.2018 ve Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://muhasebat.hmb.gov.tr, 17.12.2019. **Not:** 2006- 2017 yıllarına ait yuzdelik oranlar, BÜMKO resmi internet sitesinden ve 2018 yılına ait oranlar Muhasebat Genel Müdürlüğünün resmi internet sitesinden bin TL olarak paylaşılan tutarlar kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

ulaşmak ve enflasyonun görünüşte artış etkisinden verilerin arındırılmak istenmesidir. Veriler 2006 yılından başladığı için 2007 yılından itibaren artış oranlarını izlemek mümkündür. Tabloya olumlu perspektiften bakıldığında, ilk dikkat çeken nokta 2011 yılından 2012 yılına geçişte Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetlere¹³ yönelik yapılan kamu harcamaları çarpıcı bir şekilde %1385,5 artmasıdır¹⁴. Hatta aynı hizmet türünde 2010 yılından 2011 yılına gelindiğinde -%26'lık bir azalış söz konusuken, 2012 yılından itibaren bu kalemde artış eğilimi yaşanmıştır. Bu sonuç ise 2012 yılından itibaren durum iyileştirilmesi yükümlülüğüne uyulduğuna işaret etmektedir. Sosyal güvenliği bulunmayanlara sağlanan hizmetlere yönelik yapılan kamu harcamalarının artış ortalaması ise %133,8 olup, bu sonuç dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesi açısından önemli bir sonuçtur.

Tablo 4 genel olarak değerlendirildiğinde, harcamaların artışında dalgalı bir seyir izlemektedir. Örneğin; sivil savunma, atık su yönetimi hizmetleri, çevre korumaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri, sınıflandırmaya girmeyen sağlık hizmetleri, sınıflandırmaya girmeyen dinlenme, kültür ve din hizmetleri kapsamında gerçekleşen harcamaların artış oranı bazı yıllarda oldukça yüksek iken, bazı yıllarda ise bu oran eksilere kadar düşmektedir. Başka bir ifadeyle; gerçekleşen harcamaların artış oranlarının eksi

olduğu yıllarda durum iyileştirilmesi yükümlülüğü ihlal edilmiştir.

Ele alınan oranların dalgalı bir seyir izlemesi nedeniyle ilgili yıllarda durum iyileştirilmesi yükümlülüğüne kesinlikle uyulmuştur gibi bir sonuca varmak doğru değildir. Çünkü durum iyileştirilmesi yükümlülüğüne göre devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakların desteklenmesi konusunda belirli ve sürekli bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Devletler, güçlü gerekçeleri olmadıkça mevcut hakların kötüleşmesine izin veremezler. Tabloyu daha basitleştirmek ve resmi bütün görmek amacıyla Tablo 4'ün en sol sütununda 2007-2018 yıllarının ortalaması hesaplanmıştır. İlgili yılların ortalamalarına göre; incelenen sivil savunma hariç her bir bütçe kaleminde gerçekleşen harcamalarda artış yaşanmıştır. Sadece sivil savunma harcamalarında meydana gelen artış oranının ortalaması % -2,5'tir. Sivil savunma hizmetine yönelik 2007-2018 arası ortalama artış oranının eksi çıkmasının en önemli sebebi 2018 yılında sivil savunma hizmetlerine yönelik gerçekleşen harcamalarda 2017 yılına nazaran %61,1'lik azalışın yaşanmasıdır. Ek 2 kısmından da takip edileceği üzere, 2017 yılında bu hizmet kalemi için 66962 bin TL harcanmış iken, 2018 yılında sadece 25.991 bin TL harcanmıştır.

İlave olarak, (i) Atık su yönetimi hizmetleri, (ii) Kirliliğin azaltılması hizmetleri, (iii) Çevre korumaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri, (iv) Sınıflandırmaya girmeyen çevre koruma hizmetleri, (v) Toplum refahı

¹³ **Bu kapsamda yer alan hizmetler:** "1. Toplum dışı bırakılan ya da toplum dışı bırakılma riskini taşıyan kişilere yapılan ayni ve nakdi yardım şeklindeki sosyal yardımlar (ör. Yoksullar, düşük gelir seviyesine sahip kişiler, göçmenler, mülteciler, alkol ve uyuşturucu madde bağımlı kişiler, suç ve şiddet kurbanları, vb.),

2. Bu tür sosyal koruma planlarının yönetimi, işletimi ya da desteklenmesi,

3. Yoksulluğu azaltmak ve zor durumlarda destek olmak için yoksullara ve korumasız kimselere yapılan gelir yardımları ve diğer nakit ödemeler gibi nakdi yardımlar,

4. Yoksul ve korumasız kimselere yapılan kısa vadeli ve uzun vadeli barınma ve yiyecek içecek yardımları, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılarının rehabilitasyonu, korumasız kimselere yardım için verilen mal ve hizmetler, rehberlik, gündüz barınma, günlük işlerin yürütülmesinde yardım, yiyecek, giysi, yakıt, vb. gibi ayni yardımlar" (ABS İlişkin Rehber, ss.131-132).

¹⁴ Sağlık yardımı dâhilinde yeşil kart ile karşılanmayan veya yeşil karta sahip olmayanların ödeme gücü üzerindeki sağlık harcamaları ile sosyal güvencesi bulunmayanların tedavi ve ilaç giderleri

karşılanmaktayken, 01.01.2012 tarihi itibarıyla 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında Genel Sağlık Sigortası (GSS) hükümlerinin yürürlüğe girmesiyle bütün vatandaşların sağlık ve tedavi hizmeti tutarları Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmıştır (Tunç, 2015:195). Böylece "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2012) kapsamında ekonomik gelişmelerin yanında sosyal kalkınma yönünde önemli ilerlemeler sağlanmış ve sosyal içerme ile yoksullukla mücadele amacıyla daha kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi, daha etkin ve yaygın bir sosyal destek sistemi oluşturulmuştur" (Kalkınma Bakanlığı, 2013:23-43). "2012 Orta Vadeli Program kapsamında ise Gelir dağılımının iyileştirilmesi ile yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan birey ve grupların; ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması temel amaçlardır" (Kalkınma Bakanlığı, 2011:53). Ayrıca 2012 yılında sosyal koruma harcamalarının artmasında Suriyeli mültecilere yönelik yapılan insanı yardım harcamalarının da etkisi vardır (Yentürk, 2012:5).

hizmetleri, (vi) Halk sağlığı hizmetleri, sınıflandırmaya girmeyen sağlık hizmetleri, (vii) Sınıflandırmaya girmeyen dinlenme, kültür ve din hizmetleri, (viii) Hastalık ve malullük yardım hizmetleri, (ix) Sınıflandırmaya girmeyen eğitim hizmetleri ve (x) Sosyal güvenliği bulunmayanlara sağlanan hizmetlere yönelik gerçekleşen kamu harcamalarının artış ortalaması %30'dan daha fazladır. Sonuç olarak denilebilir ki; incelenen 12 yıllık süreçte zaman zaman durum iyileştirilmesi yükümlülüğüne uyulmasa bile, son sol sütunda yer alan ortalama artış rakamlarının hemen hemen hepsinin pozitif olması arzu edilen bir neticedir.

Aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğü, durum iyileştirmesi yükümlülüğü ile yakından ilişkilidir. Çünkü aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğü kapsamında devletler insan haklarının sağlanması noktasında sürekli bir gelişim göstermek zorundadır. Öyleyse "Tablo 4'e ait veriler değerlendirildiğinde, güvenlik hizmetleri, mahkeme hizmetleri, cezaevi idaresi hizmetleri, sınıflandırmaya girmeyen kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, dinlenme ve spor hizmetleri, din hizmetleri, okul öncesi ve ilköğretim hizmetleri, ortaöğretim hizmetleri, yükseköğretim hizmetleri, eğitime yardımcı hizmetleri, hastalık ve malullük yardım hizmetleri, aile ve çocuk yardımı hizmetleri ve yaşlılık yardımı hizmetlerinde sürdürülebilir bir iyileşme yaşanmıştır" yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Çünkü bu alt hizmet türlerine yönelik yapılan kamu harcamalarında sürekli bir artış söz konusudur. Geri kalan hizmet türlerine yapılan harcamalarda ise bazı yıllarda azalış yaşanmıştır.¹⁵

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar diğer bir ifadeyle; insan hakları konusu oldukça önem kazanmıştır. Özellikle makroekonomik alanda insan haklarının korunması ve sürekliliğinin sağlanması

amacıyla dikkate değer adımlar atılmıştır. Çalışmada 2006-2018 yılları arasında merkezi yönetim bütçesi verileri, insan haklarına duyarlı bütçeleme kapsamında analiz edilmiştir. İncelenen veriler önce maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğü açısından incelenmiştir. Bu sebeple Tablo 3'te gerçekleşen kamu harcamalarının başlangıç ödeneklerine oranlarına yer verilmiştir. Tablo 3'ün son sütununda yer alan ortalamalar incelendiğinde, italik gösterilen toplam 15 hizmet türünde maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğünün ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu hizmet türlerinde kamu harcamalarının başlangıç ödeneklerine oranı %100'den daha az gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle; bu hizmet türlerinde başlangıçta taahhüt edilen bütçe ödeneklerinin tamamı harcanmamıştır. Ortalamalar sütununda koyu punto ile gösterilen toplam 27 hizmet türünde bu oran %100'den ve özellikle 11'inde ise %120'den fazladır. Bu netice maksimum mevcut kaynaklar yükümlülüğünün yerine getirilmesi açısından olumludur.

Tablo 4, hem durum iyileştirilmesi hem de aşamalı gerçekleştirme yükümlülükleri açısından değerlendirilmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin kamu harcamaları yapılırken bu iki yükümlülüğe uyulup uyulmadığını belirlemek amacıyla kamu harcamalarının bir önceki yıla göre artış oranları üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Durum iyileştirilmesi yükümlülüğü açısından Tablo 4 değerlendirildiğinde, eksi rakamlar ilgili yıllarda gerçekleşen kamu harcamalarının bir önceki yıla göre azaldığı anlamına gelmektedir. Bu netice ise durum iyileştirilmesi yükümlülüğünün göz ardı edildiği sonucuna götürmektedir. En sağda yer alan ortalamalar sütunu değerlendirildiğinde, Tablo 4'te koyu punto ile gösterilen 11 hizmet türünde ilgili oran %30'dan daha fazladır. Özellikle sosyal güvenliği bulunmayanlara sağlanan hizmetlerde 2007-2018 arası harcamaların ortalama artış oranı %133 olarak

¹⁵ EK 2'de Merkezi Yönetim Bütçesi Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırma II. Düzeyi (Bin TL) isimli tablodan da kesinleşen tutarlar üzerinden de incelemek mümkündür.

gerçekleşmiştir. İlgili artışın ardında yatan en önemli neden ise 2012 yılında bu hizmetin gerçekleşmesinde bir önceki yıla nazaran %1385,6'lık bir artışın meydana gelmesidir. Bu artışın ardında ise (i) 2012 yılında GSS hükümlerinin yürürlüğe girmesi ve tüm vatandaşların tedavi ve sağlık bedellerinin GSS kapsamına alınması, (ii) 10. Kalkınma Planı ve 2012 Yılı Orta Vadeli Program'da da vurgulandığı üzere yoksullukla mücadele amacıyla daha kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi, daha etkin ve yaygın bir sosyal destek sistemi oluşturulma hedefi ve (iii) Suriye'den göç eden mültecilere yapılan yardımlardaki artışlar gösterilebilir.

Aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğü açısından Tablo 4 incelendiğinde, italik gösterilen 12 alt hizmet türünde 2007-2018 yılları arasında kamu harcamalarında sürekli bir artış yaşanmıştır. Toplam 12 alt hizmet türünde aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğüne tamamen uyulmuştur demek yanlış olmayacaktır. Özellikle eğitim hizmetleri ikinci düzeyini oluşturan hizmet türlerinin çoğunda sürdürülebilir bir iyileşme yaşanmıştır. Ancak diğer hizmet türleri açısından durum

değerlendirilmesi yapıldığında, bazı yıllarda gerçekleşen kamu harcamalarında azalışlar söz konusudur. Azalışların olduğu hizmet türlerinde ise aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğünün ihlali söz konusudur.

Sonuç olarak, 1945 yılından itibaren Birleşmiş Milletler' in bir üyesi olan Türkiye'de ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanması konusunda önemli adımlar atılmaktadır. Merkezi yönetim bütçesinin 2006 yılı ve sonrası verileri analiz edildiğinde, özellikle dezavantajlı durumda olan bireylerin temel eğitim, acil sağlık, barınma, gıda vb. açıdan desteklenmesi noktasında sürdürülebilir bir gelişmeden söz edilebilir. Ancak bazı yıllarda Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen yükümlülükler uyulmamasına istinaden, daha kat edilmesi gereken mesafenin olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple ilerleyen dönemlerde daha etkin bir şekilde uygulanacak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel temelli reform önerilerinin ve kararların hayata geçirilmesi ile mevcut sorunların minimize edileceği arzu edilmektedir.

REFERANSLAR

AĞIR, H. ve TIRAŞ, H. H. (2018). Türkiye'de Sağlık Harcama Türlerinin Değerlendirilmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 15(2), 643-670.

ALLEN, I., M. MANION, T. MATTHEWS, and R. RALSTON (2016). Human Rights Watch Advisory Project Report, Humphrey School of Public Affairs. University of Minnesota, USA.

ALSTON, P. (2004). A Human Rights Perspective on the Millennium Development Goals. Background Paper For The UN Millennium Project Task Force on Poverty and Economic Development. UN Millennium Project, New York.

ATAER, M. Y. ve EFE, G. N. (2016). Türkiyede Sosyal Harcamaların Gelişimi ve Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Analizi. Institutions Society & Economic Development. M. M.

ERDOĞDU, M., A. Sofranijevec and S. Akar (eds.). 89-100. ICOPEC Publications: No. 21. London, the UK.

BAYRAMOĞLU, A. (2004). Uluslararası Sistem ve İnsan Hakları Oturumu Açılış Konuşması. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Bildiri Kitabı. Motif Matbaacılık. 11-12 Aralık. Bursa.

BİLGİN, A. (2004). Öncelikli İnsan Hakları Konuları. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Bildiri Kitabı. Motif Matbaacılık. 11-12 Aralık. Bursa.

BLYBERG, A. (2015). Human Rights Budgeting and Budget Analysis. The Scottish Human Rights Commission (SHRC). www.scottishhumanrights.com (30.01.2018).

BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (BÜMKO) (2018)

<http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/612,abstanim2007pdf.pdf?0>, 31.05.2018.

BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (BÜMKO) (2018). <http://www.bumko.gov.tr/TR,165/merkezi-yonetim-butce-giderleri-2006-2017.html>, 31.05.2018.

CHARMAN, A. R. and S. RUSSELL (2002). Core Obligations: Building a Framework for Economic Social and Cultural Rights. Antwerp: Intersentia, New York, USA.

ÇELİK, Y. (2011). Türkiye Sağlık Harcamalarının Analizi ve Sağlık Harcama Düzeyinin Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi. 1, 62-81.

ÇİÇEK, Ş. E. ve DİKMEN, S. (2016). Sosyal Bütçeleme Örneği Olarak Çocuk Dostu Bütçe. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 12(2), 131- 147.

ÇOŞKUN, V. (2004). İnsan Haklarının Korunması ve Yargı. Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu Bildiri Kitabı. Motif Matbaacılık. 11-12 Aralık. Bursa.

EGELİ, H. ve ATILGAN YASA, A. (2017). Devlet Bütçesi Açısından Adalet Hizmetleri ve Harcamaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 2(2), 83-94.

ELSON, D., B. RADHIKA, and J. HEINTZ (2011). Public Finance, Maximum Available Resources and Human Rights. Human Rights and Public Finance Budgets and the Promotion of Economic and Social Rights, Aoife Nolan, Rory O'Connell and Colin Harvey (Eds.) Oxford and Portland, Oregon, USA.

ELSON, D. (2006). Budgeting for Women's Rights: Monitoring Government Budgets for Compliance with CEDAW. United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), New York, USA.

ESCR-Net (2019). Progressive Realisation and Non-Regression, <https://www.escr-net.org/resources/progressive-realisation-and-non-regression>, 16.12.2019.

FLAC (The Free Legal Advice Centres) (2014), A Human Rights Approach to Budgeting. <https://www.flac.ie/publications/briefing-human-rights-approach-to-budgeting/>, 20.12.2019.

FUNDAR (2004). Dignity Counts: A Guide to Using Budget Analysis to Advance Human Rights. International Human Rights Internship Program, International Budget Project, ISBN 0-9707700-4-9, Fundar – Centro de Análisis e Investigación, Mexican.

GERMAN INSTITUTE OF HUMAN RIGHTS (2010). Human Rights Budgeting. http://www.institut-fuermenschenrechte.de/uploads/tx_commerce/e-info-tool_hr_budgeting.pdf, 22.01.2018.

GÖZLER, K. (2017). İnsan Hakları Hukukuna Giriş. (1. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

GÖZLER, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku. (1. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

GTZ (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit) (2010). Human Rights Budgeting, http://www.institut-fuermenschenrechte.de/uploads/tx_commerce/e-info-tool_hr_budgeting.pdf (30.01.2018).

GÜNLÜK ŞENESEN, G., YÜCEL, Y. YAKAR ÖNAL, A., ERGÜNEŞ, N. ve YAKUT ÇAKAR, B. (2017). Kadınsız Kentler Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

GÜNGÖR GÖKSU, G. (2018). Çocuk Dostu Şehirlerin Kurulmasında Çocuklara Duyarlı Bütçelemenin Önemi ve Rolü. Sayıştay Dergisi. 110, 157-169.

GÜNGÖR, G. ve GÖKSU, A. (2013). Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma. Yönetim ve Ekonomi Dergisi. 20(1), 59-72.

HENSTSCHEL A. K. and REBHAN C. (2008). Social and Human Rights Budgeting-Budget Monitoring, Participatory Budgeting and Human Rights. Conference Report, Berlin, <https://gsdrc.org/document-library/social->

and-human-rights-budgeting-budget-monitoring-participatory-monitoring-and-human-rights/, 30.06.2018.

KAYALIDERE, G. ve ŞAHİN (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. 2(2), 57-75.

KUÇURADI, I. (1996). Felsefe ve İnsan Hakları. İnsan Haklarının Felsefi Temelleri. Kuçuradi, I. (ed.), (s.49-54) Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

LEVIN, L. (1987). Human Rights: Questions and Answers, United Nations (UN). Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 7 Place de Fontenoy, Paris.

MANION, M., R. RALSTON, T. MATTHEWS, and I. ALLEN (2017). Budget Analysis as a Tool to Monitor Economic and Social Rights: Where the Rubber of International Commitment Meets the Road of Government Policy. Journal of Human Rights Practice. 9(1), 146–158.

MERİÇ, M. (2013). “Bütçe Sistemlerinde Dönüşüm ve Değişim”, Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar, Figen Altuğ, Ahmet Kesik, Murat Şeker (Ed.), ISBN:978-975-02-2372-3, Seçkin Yayınları, Ankara.

MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2019). <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>, 17.12.2019.

MUTUA, M. (1996). The Ideology of Human Rights. Virginia Journal of International Law. 36, 589-657.

O’CONNEL, R. (2017). Human Rights and Fiscal Oversight: A Case Study of the Northern Ireland, 2011–15 Budget. Journal of the Institute of Public Administration. 65(3), 83–99.

O’CONNEL, R. (2013). Recovering the History of Human Rights: Public Finances and Human Rights. Human Rights and Public Finance Budgets and the Promotion of Economic and Social Rights, Aoife Nolan, Rory O’Connell ve

Colin Harvey (Eds.), Oxford and Portland, Oregon.

OHCHR (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights) (2009). Report of the High Commissioner for Human Rights on Implementation of Economic, Social and Cultural Rights. E/2009/90, United Nations Office at Geneva, Switzerland.

OHCHR (The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights) (2008). Frequently Asked Questions on Economic, Social and Cultural Rights. Fact Sheet No. 33, United Nations Office at Geneva, Switzerland.

PWESCR (Programme on Women’s Economic, Social and Cultural Rights) (2015). Human Rights for All International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights A Handbook. Programme on Women’s Economic, Social and Cultural Rights, The Netherlands.

SHUE, H. (1996), Basic Rights: Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy, Princeton University Press, USA.

ŞAHİN TAŞĞIN, N. (2017). Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler, Değişen Anlayışlar: Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya. (1.Baskı) Nika Yayınları, Ankara.

T.C. HAZİNE ve MALİYE BAKANLIĞI (2019). Analitik Bütçe Sınıflandırılmasına İlişkin Rehber, www.hmb.gov.tr, 20.12.2019.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI (2011). Orta Vadeli Program (2012-2014), Ankara.

T.C. STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Ankara.

T.C. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM) (2006). 2007 Malî Yılı Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı İle 2005 Malî Yılı Genel ve Katma Bütçe Kesin Hesap Kanunu Tasarılarının Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları, <https://www.tbmm.gov.tr/butce/2007/pbk29112006.htm>, 16.12.2019

T.C. 1982 ANAYASASI (1982). Resmi Gazete. 9/11/1982 tarih ve Sayı:1786.

THE UNITED NATIONS (2007). An Evaluation of the Obligation to Take Steps to the 'Maximum of Available Resources' under an Optional Protocol to the Covenant. E/C.12/2007/1 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Switzerland.

TOPRAK, D., AĞCAKAYA, S. ve GÜL, H. (2016). Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye'de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 31(1), 123-165.

TUNÇ, A. (2015). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Açısından "Sosyal Yardım Yönetimine Yönelik Bir Değerlendirme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi. 7(13), 190-206.

THE UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2015). Human Rights and the Millennium Development Goals: Making the Link. Oslo Governance Centre. Oslo, Norway.

VİYANA BEYANNAMESİ VE EYLEM PROGRAMI, 25 Temmuz 1993, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>, 29.12.2019.

WRIGHT, S. (2001). International Human Rights, Decolonisation and Globalisation. Becoming Human. Routledge. London.

YENTÜRK, N. (2012). Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamaları: 2006-2013 Harcama İzleme Güncelleme Notu. <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/bilginotusosyalkoruma.pdf>, 20.12.2019.

YILDIZ, S. ve UĞUR, A. (2016). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi. 5(3), 271-292.

EK 1. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİNİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA İL DÜZEYİ (BİN TL)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Sivil Savunma Hizmetleri	95.485	105.417	115.669	124.951	110.579	189.906	188.398	220.552	303.301	140.123	113.591	169.985	138.054
2. Güvenlik Hizmetleri	7.342.886	9.259.478	9.761.874	11.708.656	12.591.185	15.282.217	17.167.373	20.723.862	22.887.311	24.435.042	29.777.142	33.668.792	41.649.453
3. Yangından Korunma Hizmetleri	0	0	36	9	13	10	10	10	11	189	8	0	0
4. Mahkeme Hizmetleri	984.083	1.471.877	2.257.842	2.485.877	2.662.112	3.541.813	4.011.626	4.720.057	5.206.272	5.166.408	6.627.544	7.638.636	8.167.137
5. Cezaevi İdaresi Hizmetleri	1.515.086	1.570.123	893.307	1.025.717	1.354.955	1.454.145	1.580.727	2.196.041	2.467.887	3.281.427	3.954.507	4.668.770	5.860.443
6. Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Gel. Hiz.	941	1.000	588	671	679	970	1.033	1.182	1.420	1.436	1.631	1.872	2.535
7. Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hiz.	356.996	459.164	461.651	486.675	555.296	712.280	798.574	1.109.512	1.390.704	1.465.943	2.069.266	2.428.569	2.849.221
8. Atık Yönetimi Hizmetleri	8.238	9.248	8.473	8.487	9.106	8.480	12.326	8.284	1.000	0	0	0	150
9. Atık Su Yönetimi Hizmetleri	5.367	5.600	6.979	7.764	8.471	48.900	50.433	112.685	98.153	87.378	97.106	83.934	93.800
10. Kirililiğin Azaltılması Hizmetleri	13.064	112.711	86.332	99.728	106.755	117.837	147.372	168.292	178.114	179.343	183.596	186.490	215.564
11. Doğal ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	86.850	102.885	117.386	124.248	144.246	189.136	114.124	181.816	193.717	144.119	187.174	184.571	153.276
12. Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	3.493	3.558	1.269	3.223	4.556	1.890	2.450	2.150	3.405	4.163	3.905	4.236	4.277
13. Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	7.638	10.622	15.576	13.330	24.231	29.002	36.642	59.213	67.618	98.604	119.868	133.338	139.226
14. İskan İşleri ve Hizmetleri	2.427.035	3.864.081	2.064.730	2.041.706	2.114.948	2.578.812	2.564.238	3.532.870	2.198.685	2.143.216	2.601.855	3.440.670	3.676.049
15. Toplum Refahı Hizmetleri	42.528	97.423	141.552	347.349	756.551	460.150	553.825	723.629	391.459	426.615	530.309	891.679	986.634
16. Su Temini İşleri ve Hizmetleri	289.234	262.694	258.029	409.062	699.548	740.181	663.752	702.348	758.978	817.010	971.206	1.225.106	1.222.931
17. Sokak ve Caddelerin Aydınlatılması Hizmetleri	0	0	0	500.000	705.000	966.000	1.165.938	1.285.447	1.220.750	1.271.661	1.135.284	1.217.024	1.237.400
18. Sınıflandırmaya Girmeyen İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.240	1.329	1.329
19. Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hiz.	7.103	10.191	10.963	11.314	10.644	16.811	22.923	28.119	57.683	73.470	63.516	73.782	74.746
20. Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	1.694.384	1.943.278	2.546.878	3.331.619	3.694.358	5.757.885	5.939.343	4.137.818	4.617.326	4.937.224	5.833.996	6.459.266	7.200.295
21. Hastane İşleri ve Hizmetleri	5.680.673	4.660.096	8.403.470	9.266.080	10.179.329	11.527.988	8.363.754	10.165.490	11.344.662	12.532.382	15.962.124	18.446.635	22.316.597
22. Halk Sağlığı Hizmetleri	525.715	565.962	640.338	684.538	876.058	893.281	956.873	3.541.899	3.839.029	4.287.955	5.399.690	9.172.849	10.032.633
23. Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	59.721	59.364	58.274	70.669	61.447	80.540	83.899	18.647	10.257	16.748	8.532	23.549	27.527
24. Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	167.314	154.041	127.325	114.978	138.424	187.470	182.893	151.854	154.207	156.087	291.323	437.601	959.380
25. Dinlenme ve Spor Hizmetleri	324.461	349.004	412.629	441.659	505.574	600.873	804.205	991.718	1.057.251	1.168.080	1.323.025	1.385.812	1.425.128
26. Kültür Hizmetleri	811.863	914.037	934.304	1.086.914	1.174.344	1.352.239	1.503.819	1.747.446	1.932.773	2.282.670	2.780.475	3.035.793	3.231.732
27. Yayın ve Yayın Hizmetleri	94.144	186.367	193.026	173.553	184.833	263.993	308.087	402.599	439.631	468.325	526.611	572.166	616.582
28. Din Hizmetleri	1.327.353	1.658.333	2.020.640	2.470.747	2.677.319	3.213.357	3.923.108	4.635.266	5.423.526	5.737.087	6.463.351	6.831.487	7.767.380
29. Sınıflandırmaya Girmeyen Dinlenme, Kültür ve Din Hiz.	16.134	18.538	19.172	20.175	43.612	47.410	18.749	17.743	57.786	58.334	62.227	70.608	63.983
30. Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	9.396.012	12.492.792	12.850.570	14.950.743	16.692.723	19.893.613	21.282.982	24.842.292	29.375.944	31.454.424	38.387.280	40.849.672	4.891.631
31. Ortaöğretim Hizmetleri	4.688.618	5.786.990	6.295.418	7.378.031	7.902.812	9.789.151	11.963.825	14.400.473	14.548.119	16.823.455	20.472.080	23.616.554	28.168.461
32. Yükseköğretim Hizmetleri	4.704.958	5.575.684	6.196.287	7.444.225	8.248.301	10.108.832	12.024.934	14.495.121	16.174.746	17.916.927	23.613.458	25.923.418	29.721.872
33. Seviyeye Göre Sınıflandırlmayan Eğitim Hizmetleri	645.505	703.321	829.368	975.788	989.894	1.235.050	1.721.583	1.904.998	2.070.271	2.267.320	2.671.205	3.352.382	5.400.124
34. Eğitime Yardımcı Hizmetleri	1.326.964	1.308.672	1.350.305	1.894.853	2.213.292	2.476.326	3.168.386	3.950.330	4.775.468	5.582.576	6.625.617	7.742.028	8.674.194
35. Eğitime İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	402.698	417.288	421.669	491.232	550.343	635.198	699.796	726.419	616.478	652.482	733.110	815.124	871.872
36. Sınıflandırmaya Girmeyen Eğitim Hizmetleri	387.553	438.224	795.215	1.387.715	1.405.024	1.507.328	2.199.893	3.191.195	5.785.315	6.997.652	9.297.501	10.759.050	6.550.100
27. Hastalık ve Malulük Yardımı Hizmetleri	150.422	340.368	336.128	914.951	1.660.036	2.457.238	3.159.177	3.719.667	4.290.550	4.885.307	6.069.754	6.734.052	7.474.468
38. Yaşlılık Yardımı Hizmetleri	67.987	79.306	95.549	110.746	143.627	168.840	185.611	279.395	345.129	397.022	487.315	550.278	574.016
39. Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri	202.151	262.876	299.439	341.105	372.550	412.345	467.086	573.795	668.897	749.084	1.382.996	1.450.380	1.526.422
40. İssizlik Yardımı Hizmetleri	600.000	760.000	932.000	1.048.000	1.106.793	1.381.820	1.828.000	1.800.000	2.070.000	2.359.911	3.517.592	3.803.622	4.464.782
41. İskan Yardımı Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42. Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler	135.439	142.255	144.143	156.162	154.292	91.703	528.301	4.249.054	4.374.653	4.127.726	5.967.041	5.966.091	6.298.703
43. Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güv. ve Sos. Yar. Hiz.	23.690.464	32.033.260	37.457.231	47.182.807	58.360.884	63.416.670	70.278.144	75.721.713	80.590.801	85.000.563	108.294.091	123.894.911	144.440.966

Kaynak: BÜMKO, www.bumko.gov.tr, 31.05.2018 ve Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr>, 17.12.2019.

EK 2. MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ HARCAMALARININ FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA II. DÜZEYİ (BİN TL)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Sivil Savunma Hizmetleri	88.519	101.244	107.322	108.516	114.006	156.473	202.246	306.688	177.595	81.179	66.754	66.962	25.991
2. Güvenlik Hizmetleri	7.760.510	8.850.606	10.160.115	11.816.193	13.615.201	16.102.828	18.544.482	20.691.495	23.324.462	26.925.259	32.601.693	36.017.817	45.360.244
3. Yangından Korunma Hizmetleri	0	0	0	0	4	0	7	1	0	200	8	0	86
4. Mahkeme Hizmetleri	1.308.001	1.860.747	2.297.863	2.716.745	3.214.777	3.869.099	4.576.033	5.211.721	6.005.526	6.128.308	7.182.426	7.852.342	9.714.536
5. Cezaevi İdaresi Hizmetleri	1.125.326	1.298.107	1.050.245	1.219.074	1.456.339	1.810.458	2.382.227	2.802.777	3.261.414	4.382.302	5.231.475	6.788.057	8.363.335
6. Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Gel. Hiz.	425	389	444	636	793	941	1.006	1.143	1.137	1.251	1.577	1.239	1.329
7. Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hiz.	320.204	423.665	458.119	487.646	572.048	711.320	867.220	1.009.482	1.197.215	1.399.864	1.841.390	2.750.470	3.846.575
8. Atık Yönetimi Hizmetleri	3.233	7.181	7.328	3.473	2.823	1.494	6.041	6.385	979	0	0	0	30.000
9. Atık Su Yönetimi Hizmetleri	6.386	4.516	4.671	4.153	5.650	27.797	32.160	70.749	97.746	93.938	104.241	74.695	95.450
10. Kirillğin Azaltılması Hizmetleri	22.290	60.632	75.235	101.323	176.565	236.425	192.176	173.720	200.569	198.647	193.066	283.132	423.344
11. Doğal ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	86.886	100.965	111.299	128.707	149.146	235.114	85.324	134.450	167.737	130.328	127.563	139.250	131.200
12. Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	1.814	2.350	882	1.078	4.329	872	1.400	1.959	3.230	3.947	3.549	3.802	3.691
13. Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	6.680	8.432	15.451	11.754	18.420	23.198	34.027	58.022	76.153	126.051	96.193	118.523	133.287
14. İskan İşleri ve Hizmetleri	3.345.756	3.950.235	2.759.451	2.098.955	3.193.628	2.763.312	2.684.776	3.448.030	2.437.805	2.289.298	2.638.466	5.296.816	5.702.661
15. Toplum Refahı Hizmetleri	209.283	350.945	523.477	608.135	1.770.652	802.911	1.217.918	1.699.678	810.639	1.590.064	1.207.368	1.176.809	1.095.116
16. Su Temini İşleri ve Hizmetleri	300.168	413.467	513.751	547.994	687.428	424.192	673.470	859.782	1.399.161	1.032.857	928.928	1.445.663	2.490.800
17. Sokak ve Caddelerin Aydınlatılması Hizmetleri	0	0	0	484.626	901.193	833.766	908.253	1.108.508	1.067.109	1.062.709	1.068.654	1.181.475	1.461.275
18. Sınıflandırmaya Girmeyen İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	599	709	638
19. Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hiz.	5.237	7.167	6.954	8.470	11.939	17.489	17.946	25.351	53.209	62.566	67.928	74.721	74.094
20. Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	1.735.406	2.278.122	2.747.138	3.195.588	3.769.384	4.932.091	4.169.327	4.071.240	4.540.923	4.893.263	5.783.166	6.436.337	7.701.574
21. Hastane İşleri ve Hizmetleri	6.974.551	8.442.388	8.712.717	10.724.253	11.054.052	12.640.831	8.569.974	12.033.864	12.795.940	15.334.451	16.898.889	18.873.264	21.735.739
22. Halk Sağlığı Hizmetleri	403.757	374.316	441.243	847.361	806.859	690.909	2.690.642	3.305.508	3.944.458	4.589.751	5.557.444	9.272.915	10.208.922
23. Sağlık Hizmetlerine İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	40.366	46.098	55.189	64.326	64.250	82.746	24.005	18.134	13.839	20.911	5.859	13.429	7.781
24. Sınıflandırmaya Girmeyen Sağlık Hizmetleri	114.345	128.286	1.008.919	841.735	364.269	230.164	108.989	115.463	133.422	146.546	186.850	542.113	485.630
25. Dinlenme ve Spor Hizmetleri	306.620	400.746	490.487	660.602	1.080.763	1.234.057	1.288.352	1.677.205	1.730.681	1.950.935	2.020.562	2.320.855	2.692.415
26. Kültür Hizmetleri	782.248	866.484	1.049.437	1.044.290	1.303.190	1.600.381	1.554.248	1.860.956	2.237.088	2.520.393	2.795.329	3.614.166	4.109.509
27. Yayın ve Yayımlar Hizmetleri	211.679	184.717	167.572	204.747	234.997	330.251	308.597	323.454	419.593	446.534	516.697	600.671	843.723

EK 2. DEVAMI													
28.Din Hizmetleri	1.473.858	1.791.435	2.120.828	2.581.762	2.763.469	3.429.792	4.287.275	5.008.190	5.709.927	6.056.923	6.529.897	7.261.706	8.438.401
29.Sınıflandırmaya Girmeyen Dinlenme, Kültür ve Din Hiz.	37.049	35.148	36.202	101.634	60.016	24.437	12.389	4.627	49.969	45.822	50.612	57.753	57.633
30.Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	10.162.225	12.002.813	13.443.607	15.064.548	17.516.076	19.706.598	22.762.337	25.084.580	28.694.919	31.622.672	37.337.113	40.418.732	48.382.551
31.Ortaöğretim Hizmetleri	4.771.779	5.537.522	6.421.716	7.387.252	8.678.853	10.426.721	11.976.515	14.750.749	17.444.658	19.948.484	24.346.147	27.226.635	31.208.109
32.Yükseköğretim Hizmetleri	4.866.993	5.621.567	6.429.122	7.677.435	9.049.997	10.949.292	13.069.165	14.944.475	17.394.336	20.600.334	24.895.767	27.123.136	32.056.362
33.Seviyeye Göre Sınıflandırlamayan Eğitim Hizmetleri	789.584	725.894	815.941	921.924	1.094.122	1.386.307	1.654.642	1.801.006	2.016.309	2.408.980	3.064.293	3.114.445	5.464.644
34.Eğitime Yardımcı Hizmetleri	1.000.107	1.148.322	1.533.211	2.515.229	2.696.484	3.538.608	4.138.836	4.887.610	5.539.472	6.296.186	8.019.896	8.982.041	10.484.008
35.Eğitime İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	279.083	315.976	359.309	599.347	578.039	747.928	893.455	869.813	1.000.834	919.200	1.254.227	1.214.436	1.254.688
36.Sınıflandırmaya Girmeyen Eğitim Hizmetleri	348.723	368.220	1.490.116	1.587.687	1.856.260	1.802.809	2.247.766	2.546.718	3.621.490	5.014.300	5.229.967	5.602.395	5.869.365
27.Hastalık ve Malullük Yardım Hizmetleri	72.778	158.593	533.907	1.127.625	1.777.735	2.486.306	3.271.388	3.721.274	4.291.458	4.764.660	5.819.379	6.705.188	7.965.936
38.Yaşlılık Yardımı Hizmetleri	75.785	97.590	109.129	140.527	158.497	214.028	253.964	291.447	326.037	381.157	518.359	635.047	788.082
39.Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri	213.470	272.937	303.933	362.131	395.102	457.469	509.751	581.791	619.684	955.904	1.383.119	1.535.510	1.847.930
40.İşsizlik Yardımı Hizmetleri	658.061	807.545	1.022.169	1.018.576	1.176.290	1.428.647	1.543.074	1.934.810	2.237.711	2.719.488	3.310.064	3.895.068	4.625.963
41.İskan Yardımı Hizmetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42.Sosyal Güvenliği/Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler	92.214	138.498	139.288	131.918	303.186	223.306	3.317.117	3.479.514	3.619.366	4.242.665	5.207.626	5.435.116	6.458.172
43.Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güv. ve Sos. Yar. Hiz.	25.100.707	33.473.381	35.557.110	53.289.260	56.081.140	55.964.392	67.205.194	75.571.275	80.935.253	87.104.572	115.148.284	141.306.636	159.400.518

Kaynak: BÜMKO, www.bumko.gov.tr, 31.05.2018 ve Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr>, 17.12.2019.